بەشی ٥

ئەو سکە زێڕانەی بە کوتەناڵ دەرچوون

لە ساڵی **١٩٩٣**دا وێنەی پێنج شەش کەس لەو کوردانەی کە لە درێژەی خەباتی نەتەوایەتی ئەم سەدەیەدا شوێن و پلە و پایەیەکی بەرچاویان وە دەس هێنابوو, لە گۆڕەپانی گشتیی شاری سلێمانی, لەسەر دیوارێکی بەرزی بەرەورووی گۆڕەپانەکە خرابوونە بەر چاوان. ئەمانە ئەو شەهیدانە بوون کە لە گەرمەی گەڕیانی شۆڕشا گیانیان فیدای کوردستان کردبوو, یانی ئەو مێرانەی کە سەردەمانێك لە پێش پێشەوەی دیمەنگای سیاسی ناسیۆنالیزمی سیابەختی کوردا ڕاوەستا بوون. زۆربەی ئەم کەسانە لە مەیدانی خەباتا گیانیان بەخت کردبوو و تێکڕا قیمەتی شۆڕشیان لە ئێران و تورکیا و ئێراقا بە بەخشینی ڕووحیان پێشکێش کردبوو. ئەم ڕێز لێ‌گرتنە لاسا کردنەوەی کردەی سەددام حوسێن نەبووکە ئەم گشتە ساڵە لە شکڵ و شێوە و جلوبەرگی جۆراوجۆردا وێنەی خۆی لە دار و دیواری وڵاتی قایم کردبوو. وێنەکانی سەددام کە لە هەموو شوێنێك وە بەرچاو دەهاتن, بەرهەمی هونەرێکی توجارەتی و بە لێشاو بوون و تێکڕا زریقە و بریقەی تایبەتی ئەم ڕەوتەیان پێوە دیار بوو. بەڵام وێنەی ئەم کوردانە

کە پتر ساکار و کەمتر وێچووی خۆیان بـوو, بەشـێك لـەم نەریتـە کۆنـەی تـەبلیغاتی وێنەیی جیهانی سێهەم بوو کە مێژوو و پێشینەکەی دەگەڕایەوە بۆ بـەر لــە پەیـدابوونی وێنەی چوارڕەنگ و تەلەفیزیۆنی.

ساکاری ئەم ڕێز لێنانەی ڕابردوو, ڕاستەوڕاست ناکارامەیی لە بەستێنێکی تر ا دێنایە بەرچاوان. بەڵام ئەوەی کە زۆر گرینگی دەنواند ئەمە بوو کە بۆ یەکەم جار بە درێژایی تەواوی ئەو مێژووەی کوردان وە بیریان دەهات دەیانتوانی بە ئازادی لە شوێنێکا تێفکرنە ڕێبەرانی نابەختیاریان و تماشایان بکەن و تێبگەن کە نەتەوەخوازیی کورد ئەم سنوورە دەسکردانەی بەزاندووە کە وڵاتانی ناوچە بە سەریدا سەپاندوون. کەسانی هەڵکەوتەی ئەم دەستەیە شوێنپەنجەی دەسەڵاتیان لە سنووری مەڵبەندی زێدیان تێپەڕاندووە و جاری وایە تەنانەت بە شێوەیەکی کاتی کەوتوونە بەر سەرنجی گەورەهێزانی جیهانیش, هەڵبەت دیارە ئەگەر پەی دابا پێیان خۆش بوو هەر شتێکی ڕەنگ‌وبۆنی کوردی هەیە وە بەرچاوی نەگرن, کەچی ئێستا لە پیت و بەرەکەتی پشتیوانی بە کردەوەی ڕۆژاوا لە باکووری ئێراق ئەم وێنانە خرابوونە بەرچاوی تەواوی خەڵك.

لەم مەزنانەی ڕێزیان لێدەگیرا, ئەم کەسانە بەرچاو بوون: شێخ سەعیدی پیران, یەکێك لە پێشەوایانی دینی کە شۆڕشێکی کەم تەمەنی لە **١٩٢٥**, لە تورکیا هەڵسووڕاند و بەم تاوانە لە سێدارە درا. قازی محەممەد, پێشەوایەکی مەزهەبی[١] دیکە کە محەممەد ڕەزاشا پەهلەوی بە تاوانی دامەزراندنی کۆماری کورد لە **١٩٤٧**دا لە مەهاباد سێدارەی بۆ هەڵخست. هەروەها عەبدوڕڕەحمان قاسملوو کە لە ساڵی **١٩٨٩**دا, لە ویەن بە دەس پیاوەکانی دەزگای پۆلیسی نهێنی کۆماری ئیسلامی ئێران کوژرا. وێنەی مەلامستەفا بارزانی تەواوی ئەوانەی لە بەرەو دەخستن، ئەو کەسەی کە ژیانی تێکەڵاوی ئاڵوگۆڕ و هەڵسوکەوتی نیوسەدە ناسیۆنالیزمی کورد ببوو. ئەم شوێنی شانازییەی پێیان تایبەت دابوو, شوێنێکی "شیاو" بوو, ئەگەرچی هەڵە و خەتاشی زۆر بوون.

١- پێشەوای شەهید دیارە لە حوجرە خوێندبووی و بەرگی مەلایەتی لەبەردابوو, بەڵام وەك کەسایەتێکی نەتەوەخواز و سیاسی هاتە مەیدان, نە ڕێبەرێکی ئایینی. وەرگێڕ.

لە نێو ئەم قارەمانە شەهیدانەدا, [تەنیا] وێنەی بارزانی لە هەموو شوێنێ وە بەرچاو دێ, لە کاولاشی خەڵکی ئاسایی کوردی تورکیا یان ئازەربایجانەوە بگرە هەتا دەفتەری کاری ڕۆژنامەنووسانی هەڵکەوتە لە واشینگتۆن. ژیانی دوور و درێژی بارزانی ماکە و هەوێنی گەلێ چیرۆك و ئەفسانە بوو: هەر شوێنێکی کوردی لێ با نەقڵ و نەزیلەی چالاکی و دەستەوەکەری بارزانی سەدان جار دەوێژرا و دەوێژرایەوە ... ئەم چیرۆك و بەسەرهاتانە هەوێنی شانازی و فیز و دەمارن و بە درێژایی دەیان ساڵ بیری نەتەوەخوازیی کوردیان نەمر ڕاگرتووە. ئەو خاوەنی ئەو توخمە سەرەکییە پێویستەی ڕێبەرایەتی بوو کە حوکمڕانی بەسەر هەرێمی هەست و سۆزا دەکرد و پیاوان و ژنانی وەها هاندەدا کە تەواوی کاروباریان جێ دەهێشت و سەرەڕای دەرد و کوێری تاقەتپرووکێن, دەکەوتنە شوێنی.

بارزانی لە پۆپەی هێز و دەسەڵاتی خۆیا, شەڕکەرانی نەخوێندەواری خێڵەکی و هەزاران دوکتۆر و ئەندازیار و فێرکار و پۆلیسیکە لە ژیانی بە ئێروو و ئاسوودەی باژێران بووردبوون و تاڵی و سوێری ژینی چیایان هەڵبژاردبوو, وێك‌خستن و کردنی بە هاوپشت. سەرەڕای تەواوی ئەمانەش هەمیشە ناچار بوو لەگەڵ عەشیرەتە ڕەکەبەرەکان و هێزەکانی سیاسی, واتە جاشەکان, کە بە مەبەستی لێك‌دەرکردنی ڕەقی کۆنە و نوێ, ببوونە بە کرێ‌گیراوی دەوڵەت و چەکیان هەڵگرتبوو, بە شەڕ بێ. ئەو بە نابارترین باری خۆیدا, پیاوێکی خیرەسەری کەم سەواد بوو کە پێی‌خۆش نەبوو دەسەڵاتی لەگەڵ خوێندەواران و پەروەردە بوانی کورد دابەش بکا. توانی خەباتکارانی کوردی ئێرانی بداتە دەس دوژمنیان و بە متمانە کردن بە غەواران جووڵانەوەی کورد بەرەوڕووی کارەسات کاتەوە. ئەم جیاوازی و دژاودژ کەوتنە, سووچە تیژەکانی کەسایەتی پیاوێك دەنوێنن کە لە ڕەوتی تێپەڕینا, لە نێوان دوو جیهاندا تێمابوو: جیهانی ئازاد لە چنگ تەکووزی تافی لاوی و جیهانی هێزەکانی خاپوورکەری وڵاتێکی تەواو چەق‌بەستووی پۆلیسی, یانی ئەم وڵاتەی کە ئەو وەك ڕێبەرێکی شیاو لەگەڵی تێکەوتبوو.

لە پێش‌دا بـارزانی وەهـا کـەتبووە ژێـر کاریگـەرێتی بەنـد و داوی عەشـیرەتی و دەرەبەگی کە لێیڕا کۆت و زنـجیر و جەغزی دەوڵەتی ناوەندی بنێتە لایەك و ئەمـەش سەرقاڵیی زۆربەی چیانشینانی شوێنەکانی دیکەشە. ئەوەندەی کـە ئـەم ڕەوتـە شـوێنی تێکردبوو, قەت ئەوەندەی بڕوا بە پێویستیی کاروباری ڕێکخراوەیی نەبوو, چونکە هەم نیـازی بـە دان بـەخۆ داگـرتن و لەسـەرەخۆیی هەیـە و هـەم بـۆ سـەرکەوتنی هـەر جووڵانەوەیەکی ڕزگاریدەری نەتەوەیی تەواو پێویستە. بەڵام کاتێك بـارودۆخ لـەبار و بەکاو بوو, بارزانی ساف و ساکار "ئاغای کوردستان" بـوو, یـانی یەکـەم سـەرکردەی لەشکریی بوو کە تەنانەت هێندێکیش وەك سەلاحەددینی مەزن دەچـوو کـە وەختێکـی بوو بە سەرۆك و جڵەوکێشی سپای ئیسلام, خاچپەرستانی تێك‌شکاند و ئەم وێچوونەی بارزانی وە وی لە هەر کوردێکی تر زیاتر بوو. کاتێك بارودۆخ هەڵگەڕایەوە تەنانـەت یەکێك لە کوڕەکانی خۆی – عوبەیدیلـلا – ئۆگریی بارزانی سەبارەت بە خودموختاری کە پێشتر وەك ئامانـجی نەتەوەیی ڕایگەیاندبوو, بردە ژێر پرسیار. عوبەیدیلـلا دەیگـوت بێتوو سەرکەوتن بە مانای بـەخت کردنـی هێـز و دەسـەڵاتی دەرەبەگایـەتی بـێ و لـە خۆیەوە دەس پێبکا, هیچ مەیل و تاسەیەکی بۆ ئـەم خودموختارییـە نیـە. ئـەو توێـژەرە کورد و بێگانانەی کە بە گشتیی بارزانییان لەبەر چاو بووە "دژاودژی و نەحاوانـەوەی دەروونیی" لە نەتەوەخوازیی کوردا دەبینن. یەکێك لە خاوەنڕایان دەنووسێ: "خـەبات و ملـملانیی نەتەوەیی خەڵکی کورد لە درێژەی سەدەی بیـستەما, تـەنیا ملـملانیـی لـە نێوان کوردان و دەسەڵاتدارانی غەیرە کوردا نەبوو, بەڵکوو هاوکات مـل بـە ملـەیـەك بوو لە نێوان مانای حکوومەتی عەشیرەتی و دەوڵەتی نوێ‌دا: ملـملانـی نێـوان هەرێمـە سەربزێو و ناوچە هێورەکان و مل بە ملەی نێوان چیانشینان و خـەڵکی نـەرم و هێـدی پێدەشتان بـوو, کەڵـەوە کێـشی و ملـملانییـەك کـە جووڵانـەوەی نەتـەوەیی کـوردی لێك‌دابڕیوە و لاوازی کردووە." نەتـەوەخوازیی کـورد هێـشتاش, ئەگەرچـی خـاوەنی شێوە و بیچمی جۆراوجۆرە, بەڵام هەروا بە دووکەرتی ماوەتەوە.

مەلامستەفا کە لە ساڵی ١٩٠٤دا پێـی نابوویـە جـەغزی ژیـان, چـرۆی ئیلـهامی دەگەڕاوە سەر پلە و پایەی بنەماڵەکەی کە بە ناوی "ئاغا"ی خاوەن زەویوزار و شێخ

ناسرابوو, دیارە تێکەڵ بوونی ئەم دووە لە کوردستانی گوندەکیدا سەرەینچاوەی دەسەڵات بوون. بارزانی سەردەمایەکی کە لە ١٩٧٩دا وەك دوورخراوەیەك لە ئەمریکا وەفاتی کرد تەواوی قوناخەکانی شۆڕشێکی نەتەوەیی هەتا قووڵایی بڕیوو و تواناییەکانی ئەوی بەتاقی کردبۆوە و هەتا بنەبان شوێنی لە دووگێڕا بوو؛ جووڵانەوەیەکی کە هەوڵی دەدا لە بازنە و گەمارۆی دەوڵەتانێكدا کە قەت دەستیان بە خوێنڕێژی نەدەلەرزی, درێژە بە مانەوە بدا. لە ڕۆژگارێکیدا کە بارزانی وردە وردە خەریك بوو گەورە دەبوو, بارزانییەکانیان بە خێرەسەرترینی عێلەکانی کوردستان دەزانی. ئەم عێلە کە بریتی بوو لە ٧٥٠ خێزانی هەژار لە ناوچەیەکی سەخت و ڕەقەن و کەم داهات, لەسەری ئەو سەری باکووری ناوچەیەکی کە بوو بە ئێراقی ئەمڕۆ, پەراگەندە ببوون: ئەم خەڵکە لەم بابەتەوە کە بۆ دەس و پەنجە نەرم کردن لەگەڵ دوژمنانی بەهێزتری خۆیان خۆفیان ڕێ نەدەنیشت بەناوبانگ بوون. لە سەردەمی حکوومەتی عوسمانیدا لەبەر ڕەوشتی ئازایانە و جێکردنەوە لە نێو تەریقەتی نەقشبەندیدا ئاوازەیان دەنگی دابۆوە.

ئەوان سەردەمان هێشتا دەوارنشینی لە برەودابوو و بارزان – ناوەندی ئەم خانەدانە – کە شارۆچکەیەك بوو لە بادینان, هەرێمێکی سەربزێو و سەرکێش بوو لە ئیمپراتۆرییەتی عوسمانیدا و کەتبووە نیزیك کوێستانەکانی هەکاری کە هێڵی سنووری نێوان ئێراقی ئێستا و تورکیایە. ئەم شوێنە بە شێوەیەك شاری ئاواتەخواستەی چاوناس بوو کە جووتیارانی خێڵەکی و پەناخوازانی مەسیحی و مسوڵمانی بۆ لای خۆی ڕادەکێشا. عوسمانییەکان باوەگەورە و باوك و برای مەلامستەفایان لەبەر کەڵەوەکێشی و ڕاپەڕین و پێمل نەبوونی لێکدالێکدا, لە سێدارە دا و مەلامستەفا بەوەی دەنازی کە هێشتا بەرمەمکانە بووە چۆتە بەندیخانە. لە حەقیقەتیشدا نۆ مانگانە بوو کە لەگەڵ دایکی و تەواوی ئەندامانی بنەماڵەی کەوتە زیندانی مووسڵ. بەم شێوەیە وەك برا چکۆلەیەك, لە کۆمەڵێکا کە دەسەڵاتداریی مافی کوڕە گەورەی بنەماڵەیە, هیچ شتێك بارزانی بۆ پێشەوایەتی پەروەردە و ئامادە نەدەکرد.

مەلامستەفا – کە ناوی مەلایەتێکەی ناگەڕێتەوە جەغزی خوێندن بۆ مەلایەتی – پەروەردە کراوی دەستی "شێخ ئەحمەد"ی کاکۆیەتی. شێخ کە سێزدە ساڵ لەوی گەورەتر بوو تەواو کاری تێدەکرد و شوێنی لەسەر دادەنا. لە نێرینەی سەدەی نوزدەدا بەشداری کردنی باوەگەورەیان لە تەریقەتی نەقشبەندیدا بوو بە هۆی ناو و ئاوازەی عێلی بارزانی و پڕ بوونەوەی بۆ شایەیەك کە سەرینچاوەی دەچۆوە سەر تێکچوون و لێکهەڵوەشانی میرنشینە کوردەکان. شێخ ئەحمەد ڕێبەرێکی دینیی جێی ڕێز بوو، هەرچەند هێندەش لەسەر خەتی پێشەوایانی کۆن نەبوو و بە توندی لایەنگری پاراستنی ژینگە بوو. ڕاوی کەو و بزن و بەرانەکێوی قەدەخە کرد و ڕەنگە بە بوونی مەیلی سیلەچاوێك بۆ سەر بیر و بڕوای بەر لە ئیسلام، پاوانی لەسەر داربڕین دانا. دوژمنانی ئیددیعایان دەکرد کە نوێژی هەینی بە فەرمان و ناوی ئەو بەجێ دێنن و مریدەکانی لە جیاتی مەککە "بارزان"یان کردۆتە ڕووگە و خواردنی گۆشتی بەراز و خواردنەوەی شەرابی حەڵاڵ کردووە و دڵداریی و ئاشقێتی بە ئاشکرایی دەخاتە پشتگوێ. ئەم چیرۆکە، چ ڕاست بێ و چ درۆ، بۆ ناوبانگی شێخ ئەحمەد بە لانی سەمەرە بوونیدا، زۆری باڵ لێناوە. مەلامستەفا زۆر دواتر کە ناو و ناوبانگی کەوتە پێش ئاوازەی تەواوی بنەماڵەکەی، بە بۆنەی ڕێز گرتن لە کاکی، هەمیشە لە هەوێڵیدا بە پاوە ڕادەوەستا و سوور بوو لەسەر ئەمە کە شێوی شێخ بەر لە هەموان دابندرێ.

بنەماڵەی شێخ خۆیان بە نیمچە پیرۆز دادەنا و زۆرێك لە کوردان لایان وابوو کە دەستێکی نەبەدی هەمیشە لە کاتی قەیرانیدا، بارزانییەکانی یاریدە دەدا. بارزانییەکان ڕەنگە لەبەر وەی کە زەویوزارێکی ئەوتۆیان نەبوو و ئەوەی بووشیان ڕێژەوی نەبوو، لە ڕاستیدا کۆمەڵێکی وا نەبوون کە لە ئاکامی شەڕا ئەشتەکی بەرچاویان تێدا بچێ. پەندێکی کوردی هەیە کە دەڵێ: "شەڕ چاکترە لە بێکاری". یەکی دیکەیان دەڵێ: "بەرخی نێر بۆ سەر بڕینە". بارزانییەکان بۆ پاراستنی ڕێكوپێکی لە هەنگامەی شەڕێدا، بە تەبی عالەم مەنشوور بوون. تێکەڵ بوون و تێکەڵایەتی کارتێکردنی ماددی و مەعنەوی بۆ وەدیهێنانی داڕشتی فەرماندەرێتی گەلێکی یاریدە دان. زۆر جاران بە

دیدارکەرانی غەوارەیان دەگوت پەیڕەوی کردن و ملکەچی خەڵك بۆ شێخ بە ڕادەیەکە ئەگەر بێتوو پێیان بڵێ خۆتان لە هەڵدێران هەڵدێرن بێ سێ و دوو دەیکەن.

مەلامستەفا پیاوێکی کورتەباڵای چاو و برۆ ڕەشی پەیوەست و خەت و کووزی ڕوخساری بەرچاوی دەنواند و زۆر بەهێز و گوڕ بوو. [بارزانی] بە چاوی ڕەش و نیگای تیژی مرۆی دێنایە سەر ڕێزدانان. هێزی کەسایەتی و قورساغی وەها بوو کە کوردان بە قسەی خۆیان لە دوورەوە هەستیان پێدەکرد. یەکێك لە فەرماندەرانی هاوسەنگەری دەیگوت: "هەر کام لە ئەندامانی بنەماڵەی بارزانی خۆی بە میرێك دەزانێ." هەر ئەم کابرایە کە هاتە سەر باسی تافی لاوی مەلامستەفا لە بارزان, گوتی: "لەو کێوانە و لە ژێر ئەوان داربەڕواندا, مرۆ دەتوانێ سەر بەرێ بۆ هەموو خەیاڵاتێك. ئادەمیزاد بۆی هەیە تەواو لە ڕاستەقینە دوور کەوێتەوە. بەڵام خەیاڵاتی ئەو رووی ڕاستەقینەیان بە خۆوە بینی." ئەم ئاڵوگۆڕە زەمانی بە سەردا هات. مەلامستەفا جارێکی بە یەکێك لە نزیکانی گوتبوو کە لە تەمەنی بیست و شش ساڵیدا زانیویەتی دەبێ دەوری ڕێبەرایەتی بگێڕێ, ئەم قسەیە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی یەکەم ڕاپەڕینی گەورەی.

مەلامستەفا پتر بە پشتیوانی هێزی غەریزەی خاوەنی فام و تێگەیشتنێکی خێرا و لەڕێوە بوو, نەك بە گوێرەی ئەزموون و لێکدانەوەی ڕووداوەکان و ئەمەش ئاکامی کەم خوێندنی بوو: شەش ساڵ پەروەردەی تایبەتی و چوار ساڵ خوێندن لە مەکتەبخانەی گوندێکی دوورەدەست. (سەیر ئەوەیە چینی دەرەبەگی کورد – کە بارزانی تێیدا گوورابوو – هەروەها خەنیمەکانی ئەم چینەش, یانی حکوومەت هەرتك وێکڕا ماوەیەکی دوور و درێژ لە دڕدۆنگیدا سەبارەت بە پرسی فێر کردن و بارهێنان و شوێنەوارە ڕزگاریدەرەکانی کە بەرەوڕووی خەڵکی چینی خوارەوە دەبوون، هاودەنگ بوون.) بارزانی جگە لە زاراوەی کرمانجی کە زمانی زگماکی بوو, بێ گرێ بە عەرەبی و فارسی و ڕووسی دەهاتە پەیڤین. ئەو وتەکانی خۆی بە نەقڵ و نەزیلەی ئەخلاقیی, کە کەسایەتی و دەورگێڕانیان جانەوەران بوون، دەڕازاندەوە. لە ساڵەکانی کۆتایی تەمەنیدا بە گوێ گرتنی یەكپشوو لەو هەواڵانەی بە زمانی عەرەبی لە ڕادیۆ

"ماك براون"ه ئەڵـمانییەكەی بڵاو دەبۆوە لە ڕووداوەكانی جیهان ئاگادار دەبۆوە, ئـەم ڕادیۆیە یەكێك لە كەلوپەل و ئامرازە گرینگ و پێویستەكانی بوو.

مەلامستەفا لە پێهەڵاگوتن و مەرایی كردن بێزار بوو و خێرا لـە فێڵوفرتـان حـاڵی دەبوو. هەروەك زۆربەی ڕێبەرانی جیهانی سێهەمی هاوسەردەمی پێیخۆش نەبوو كـەس لە بەرامبەریدا خۆ بنوێنـێ؛ دێمـوكرات نـەبوو. لـە بازنـەی دنیـای ئـەوا ڕێبــەر لای سەرووی دیوەخانی دەگرت, یانی ئەگەر بكرێ وەها لەبزێك بۆ خدەوخووی سـاكاری وی بەجێ بێ. خەنـجەرێكی درێـژ و نـووك هەڵگـەڕاوەی لەبـەر پـشتێنی دەچـەقاند، ڕانكی فشەڵۆكەی دەكردە بەر, جگەرەی هەڵپێچراوی خۆمـاڵی بـە مۆدنـەی درێـژی بەلاڵووك دەكێشا و كاتێك میوانی دەبوو چوارمێردەكی دادەنیشت و شووڵی دەتاشـی. وەك ئێرانیان چای بە قەند دەخـواردەوە. زۆر جـاران بـە كایـەی "شـەترەنج" وەڕەزی دەشكاند. بارودۆخ هەرچەندە تاڵ وتوونیش بوایە ئـەو هەمیـشە بـۆ دیتنـی غـەواران و كوردان لە هەر تاقم و چینێك، لە پێشمەرگەی ساكارەوە بگرە هەتا فەرماندەرانی سپا, دەرفەتی هەبوو.

زۆر بێدەنگ و هەرا سەفەری دەكـرد. ئـەزموون پێـی سەلـــماندبوو كـە هــەموو شەوێك جێ بگۆڕێ و لەگەڵ حەرەسەكانی گونداوگوندان بكا, ئـەوەش بـە مەبەسـتی تێكشكاندنی چالاكی و پیلانی سیخوڕانێ بوو كە لای وابوو شوێنی لــە دوو دەگێـڕن. بەڵێ, ئیوهایە میراتی بنەگرتووی خەیانەت لـە كۆمەڵی كوردەواریدا. بارگـە و بنـە و كەلوپەلی سەفەری ئەوەند ساكار بوون كە شـوێنێكی بـۆ نووسـینەوە و تۆمـار كردنـی ڕووداوەكان نەدەهێشتەوە, بەڵام قەنـد و چـاو برینجیـان لــەو كۆمەڵـە ئەشـكەوتانەدا تاقەت دەكرد كە خۆیان وەك پەسار و پەناگا لە بەرامبەر هێرشی ئاسـمانییدا پەنایان بـۆ دەبردن. ئەو بەشداری ژیانی ساكاری هاوسـەنگەرانی دەبـوو و لــە دەرێ دەخـەوت. تركان مەسەلێكیان هەیە كە دەڵێ: "كـورد تـەنیا ئەگـەر لـەگـەڵ كـافر پێكـی بگـری مسوڵمانە", ڕاستە مەلامستەفا هەر پێنجفەڕزان نوێـژی نـەدەكرد, بـەڵام قـەت نوێـژی بەیان و خەوتنانی نەدەچوو. پیاوێكی ئازا بوو و لەم بابەتەوە كە لە كاتی بـۆمبـارانانداد شلۆی نابێ بەناو و دەنگ بوو. تەمای شەڕ و دامەزران و كشانەوەی دەخستە ئەستۆی

سەرکردەکانی کە لە خێڵی خۆی بوون و زۆر جاران دەربارەی هاوڕێیانی دەیگوت: "بە خۆم و هەزاروپێنسەت کەس بارزانییەوە دەتوانم وڵات وە تەنگ بێنم." جاری وابوو نەتەوەخوازانی تری کوردی بەم هەستە تاڵەوە جێدەهێشت، کە بۆ وی بارزانی بوون گرینگترە بوو لە کورد بوون.

ئەو خاوەنی لان و لایەنی زەبروزەنگیش بوو, هەروەك "مارگرێت جۆرج" کاتێ لەبەرچاوان کەوت, پێی زانی. مارگرێت جۆرج ژنێکی کوردی مەسیحی بوو, ژنێکی جحێڵی بەدەنگ و ناو. لە ساڵەکانی سەرەتای دەیەی ١٩٦٠دا کە فەرماندەی مەفرەزەیەکی پیاوان بوو, لە شەڕێكدا چاك درەوشایەوە و ناوبانگی دەرکرد. تاقمێك لە تەبلیغاتکارانی کورد خێرا کردیانە "ژاندارك"ی کورد و پێشمەرگان وێنەی ئەویان وەك "نوشتوو" دەبردە مەتەرێزان. بەڵام سەرکەوتن بادیهەوای کرد و داوای مافی هەبوونی دەنگی لە شووڕای باڵای سیاسیدا کرد. ڕەوتی ئەم داخوازە بوو بە هۆی وەرگەڕانی تەخت و بەختی, جگە لەو حیکایەتانەی کە سەبارەت بە دەستێکەڵ کردنی بێتامی لەگەڵ عوبەیدیللا، کوڕە گەورەی بارزانی و زۆر کەسی تر کەوتبووە سەر زمانان. زۆر دواتر, کاتێ هەواڵنێرانی دەرەکی کە دەهاتنە کوردستان و خوازیاری وتووێژ و دیداری بوون, پێیاندەگوتن کە تووشی گولییەکی زۆر مەترسیدار هاتووە و گەڕاوەتەوە گوندی خۆی. بەڵام حەقیقەت ئەمەیە کە مەلامستەفا گەرچی زۆری هەوڵ دەدا گیانی هیچ پێشمەرگەیەك بە خۆڕایی نەخاتە مەترسی، فەرمانی کوشتنی دابوو.

ئەو زۆریش لەسەر داب و نەریتی عەشیرەتی سوور بوو. ئەفسەرێکی ئیسرائیلی چۆنیەتی بەسەرهاتی پێشمەرگەیەکی دەگێڕایەوە کە گوێی بۆ ڕێوشوێنی سەرخوێن و بەرخوێن شل نەکردبوو و بۆخۆی بە کوشتنەوەی کابرا, کارەکەی یەکسەرە کردبوو. گوتی: مەلامستەفا خودنووسی زێڕ و چەپکێك کاغەز و چاویلکەی قاپێلکە تەلای — لە ڕاستیدا ئەوانە تەواوی کەلوپەلی دەفتەری کارەکەی بوون — لە ژێر پەتوو هێنانەدەر و فەرمانەکەی نووسی: تاوانبار دەردەس بکرێ, دادگایی بکرێ, مەحکووم بکرێ بە کوژرانەوە و بکوژرێتەوە و تەواوی ئەم کارانە بەر لە کازیوەی بەیانی بگەنە ئاکام. کاتێك کابرای ئەفسەری ئیسرائیلی لێی پرسی باشە بۆچی زەحمەتی ئەم

هەمووە كاغەزبازییە وەبەر خۆی دەنێ, بارزانی بە ڕاوێژێكی زیرەكانـەی گاڵتەجاڕیانـە گوتی: "باشە ئەگەر وا نەبێ ئەدی ئەركی دادپەروەری چی لـێ دێ؟"

بیروردان بە تاڵی باسی ئەم ڕەوتە دەكـەن كـە بـارزانی لـە پلـە و پایـەی سـەرۆك عێلێكڕا هەتا ڕێبەرایەتی گەلێك بڕیوێتی. ڕۆژگاری لە دایك بـوونی بـارزانی, ڕەنگـە بیری نەتەوەخوازی بە حاڵ و دووبەلا یەك بووبێ و نەبووبێ و بـە بـڕوای زۆرێـك لـە مێژوونووسانی كورد, نەتـەوەخوازیی "پێـشكەوتوو" تـەنیا لـەگـەڵ گەشـە و هەڵـدانی توێژی ڕووناكبیر و پـەروەردە كـراوی خـەڵكی شارنـشین پێكهـات و خـۆی نوانـد و كوردستان یەكێ لە ئاخرین هەرێمەكانی عوسـمانی بوو كە لەم ڕەوتەدا هـەنگاوی نـا. "بابی عالی" لە جووڵانـەوە و بـەرەوڕوو بـوون لـەگـەڵ هـۆزە كوردەكـان و ئەوانـەی لەگەڵ توركیا تێدەكەوتن و بەربەرەكانیان دەكرد تـەواو خـاوەن ئـەزموون بـوو: یـان دەیكوشتن یان لە بەندیـخانەی دەپەستاوتن یا قانی دەدانێ و دەیكڕین.

لە دەسپێكی سەدەی نۆزدەڕا كوردان گەلـێجار تێكۆشابوون لە ئاست حكوومەتی ڕاستەوخۆی عوسـمانیدا خۆڕابگرن و كوتولەتەكانی كوردستان وێكخەنەوە. هۆی سەرهەڵدانی ئەم ڕاپەڕینانە زیاتر خـودی عوســمانییەكان بـوون: عوســمانییەكان كـە هەوڵیان دەدا بەر بە دارمانی ڕووەو هەشتاوی خۆیان بگرن كە پاش مرادمردوو بوونیان بۆ گرتنی "ویەن" لە ساڵی ١٦٨٣دا، بە ڕوودانی چەندین شـۆڕش و ڕاپـەڕین پـەرەی دەگـرت و ترسـی پـەلاماری ڕووسـیاش لــە گـۆڕێدا بـوو, دیـسانەوە تێدەكۆشـان دەسەڵاتیان پتر بچەسپێنن و هەر بۆ ئەم مەبەسـتە ڕوویـان كـردە ڕەوتـی پێمـل كردنـی میرنشین و هەرێمە زۆر و زوەندە خودموختارەكانی كوردستان.

ئامانـــجی پێداچـــوونەوە و چاكـــسازیی قـــانوونیی ســـاڵی ١٨٣٩، ناســـراو بـــە "تەنزیـمات"، كۆتایی هێنان بە سێ سەدە حكوومەتی چەندبنەكی بوو كە لـە سـەردەمی سەركەوتنی سوڵتان سەلیمی خوێنڕێژ بـە سـەر شاســمایلی سـەفەوی دا, لـە شـەڕی "چالدڕان"ەوە (١٥١٤) بە میرات هاتبوو. لەم شـەڕانەدا زۆربـەی هـۆزە كوردەكـان چووبوونە یاریدەی سوڵتان. تەنیا لـە ساڵی ١٦٣٩دا بوو كە عوسـمانی و ئێران دانیـان بەم سنوورانەدا هێنا كە كوردستانی باكووری دابەش دەكرد و هێڵێكی بەدی دێنـا كـە

ئەمڕۆکە سەرهەدی ناسراوی وڵاتانی تورکیا و ئێران و ئێراقە. دەوڵەتی عوسمانی لە چاکەی ڕاستەوخۆی کوردان شازدە میرنشینی پێکهێنا کە لە بەرامبەر دانی باج و خەراج و ناردنی شەڕکەر لە کاتی پێویستا و پاراستنی لانی کەمی تەکووز، خاوەنی ئازادییەکی تەواوی هەڵس‌وکەوت و جموجۆڵ بوون لە کردەوەدا.

لە درێژەی ئەم ڕەوتەدا کە چل ساڵی دەوام هێنا, زۆربەی کوردستان لەژێر تەوژمی چالاکی توند و تیژی سزا دان و لەشکر لێ‌کردنی پەیتاپەیتا کە بە مەبەستی خاشەبڕ کردنی ئەم میرنشینانە بوو وا سەرۆکە کوردەکان دەیانهەویست دەست و دەسەڵاتیان تێیانا هەتاهەتایی بێ، پێمل بوو. هەندێك جاران کوردەکانی عوسمانی و ئێران بە دژی حاکمانی ئیستامبوڵ و تاران ڕێك‌دەکەوتن، بەڵام زۆر وەختان لە شەڕی نێوان عوسمانی و ڕووساندا لانی عوسمانییان دەگرت, لە کاتێکا ئەوانی دی هەوڵیان دەدا بێ لایەن بمێننەوە. هەڵی وابوو خێڵە مەسیحییەکان دەچوونە ڕیزی شۆڕش و ڕای وابوو وەفادار دەمانەوە. عوسمانییەکان هەمیشە دەیانتوانی تاقمێك لە کوردان بە دژی ئەو سەرهەڵداوانەی بە دووی وەرگرتنی یارمەتی لە ڕووسیا یان بریتانیاوە بوون – کە جاری واش بوو یارمەتی دەدران – بۆ لای خۆیان ڕاکێشن. مرخی فێڵەبازی و دەمچەورانە دانی عوسمانییەکان ئەوەندە تیژ بوو، تەنانەت ئەو جارانەی کە کوردان لە بەرەکانی شەڕا سەردەکەوتن هەر لەڕێوە هەڵدەخەڵەتان و تووشی ئاکامی دوورخرانەوە و زیندان و کوژران دەهاتن.

ئەوەندەی کوردان سافیلکە بوون, چەند هێندە ڕکەبەرانیان زیرەك و لە بنەوەبڕ بوون. لە ساڵی **١٨٨٥**دا ئەمیرنیزام, یەکێك لە سەرکردەکانی ئێرانی, هەمزاغای [مەنگوڕ]، سەرۆکی هۆزی [مەنگوڕان] بە فێڵ و تەڵەکە بانگ دێڵێتە خێوەتی خۆی و دڵنیای دەکاتەوە "مادامێکی لەسەر ئەم خاکە بێ, زەرەدی پێناگا." بەڵام هەر کە هەمزاغا پێی دە خێوەتێ نایەوە کابرای ئێرانی دەستووری دا بە چەکدارانی ماتە هەڵگرتووی, تەقە لە میوان بکەن و بەم شێوەیە کوشتیان. ئەمیر نیزام ئیددیعای دەکرد کە پێی لە بەڵێنی خۆی نەناوە. چونکە لە پێش‌دا دەستووری دابوو تەرکی خێرەتەکەیان کۆڵیبوو و مافوورەیان لێ‌ڕاخستبوو، بە شێوەیەك ئەو دەمەی [هەمزاغا]

پێی ناوەتە خێوەتەكە دەسرێژی لـێ كراوە و لـە ڕاستیدا [هەمزاغا] ئیتر خۆ لـەسەر ئەو خاكە نەبووە. كوردانیش دەیانتوانی وەها زاڵـم و غەددار بن: سـمایل ئاغای سـمكۆ كە لە سێ دەیەی دەسپێكی سەدەی ئێستادا یەكێك لـە سەرۆكانی عێلی شكاك بـوو, خـۆ بەدەستەوەدانی تاقمێك لـە یارانی پێـشووی خـۆی قبـووڵ كـرد و بـەڵێنی پـێدان كـە نایانكوژێ و ئازادیان دەكا. ئەو كات پیاوەكانی جومگەی دەستی برادەرانیان ورد كرد و لــە ڕێـسەی ملیــان دان و ئازادیــان كــردن – لــە حاڵێكــا بــێ ئیختیــار ســەریان بەسەر شانیانەوە تەكەتەكێبوو.

نیــشانەگەلــێ لــە "نەتــەوەخوازی"یــەكی بــەرەو ڕسـكان, جاروبــارە وە بەرچــاو دەكەوت. شێخ عوبەیدیللا شەمزینان دوو ساڵ بەر لەو شۆڕشەی كـە لـە ۱۸۸۰دا, لە نیزیك كەوشەنی ئێران و عوسـمانی بە دژی دەوڵەتی ئێـران هەڵگــیرساند و لـــە پێش‌دا بەرەوڕووی چەند سەركەوتنێكیش بۆوە, لــە نامەیـەكا بـۆ جێگـری قونـسوولی نیشتەجێی بریتانیا لە وێندەرێی نووسی: "گەلی كورد, گەلێكی جیاوازە. مەزەب و یاسـا و ڕیسا و داب و نەریتی لەگەڵ ئەوان جودایە." لە درێژەدا زیادی دەكرد: "سەرۆك و میرانی كوردستان, چ جەماوەری عوسـمانی بن و چ ئێـران یـان خـەڵكی كوردسـتان, هەموو یەكدڵ و یەكگرتوو هاودەنگن لـەسەر وەی كە لـەگـەڵ ئـەم دوو حكوومەتـەدا هیچ كارێكیان بەم شێوەیە بۆ جێبەجێ نابێ."

شۆڕشی شێخ عوبەیدیللا بە هاودەستی سپای ئێران و عوسـمانی تێك‌شــكا. ئەمــە وێنەی سەرەتایی ئۆگریی و تامەزرۆیی بنەگرتووی هێزەكانی ناوچەیە بـۆ هاوكـاری لــە بەستێنی سەركوتی تەواوی ئەم جووڵانەوانەی مۆركی نەتەوەخوازیی كوردیـان پێوەیـە, ئەم نەتەوەخوازیەی وەك هەرەشەیەك لـەسەر كوت‌ولـەت بوونی وڵاتیان خـۆ دەنوێنـێ. لە سەدەی ئێستادا وەها هەڵوێستێك نەیتوانی بەر بە تلاسـابوون لــەم ڕێـسایە بگـرێ: گەلــێ جاران وڵاتانی ناوچە بۆ شوێن دانان لـەسەر سیاسەتەكانی دراوسێیان قامكیان لـە كوردان بزاوتووە و بۆ شۆڕش دژی وڵاتــەكانیان دنـەیان داون. دەوڵــەتانی ناوچـە لــە كاروباری دەس‌تێــوەردانی ورد و باریــك لــەم ڕەوتــەدا – لــە چاوپۆشــی كــردن لــە سنووربەزاندنڕا بگـرە هــەتا یارمــەتی بــە كــردەوەی ئـابووری و نیزامیــی – چــالاك و

لێوەشاوەن. کوردەکانی وڵاتێکی تایبەتیش فێر بوون کە هاوکات تەنیا پاڵ وە لایەک بدەن. ئاکامیش ئەمە بوو کە زۆر جاران کوردان نیازیان بە پشتیوانی یان بێلایەنی وڵاتێکی ناوچە بوو.

لەگەڵ بەرێوەچوونی پێداچوونەوە و چاکسازی قانوونیی (تەنزیمات) هاوکێشی کۆنباو تێکچوون و لەگەڵ هۆز و عێلی شەڕخواز جێگۆڕکەیان کرد کە ئەستێرەی بەخت و دەوڵەتەکانیان جاری وابوو لە حەویقی ئاسمان بوو و کەرەتی واش بوو لە بە قوڕدا دەچوو. تەکووز و ڕێكوپێکی دەستیان لێك بەردا و لە شارە گەورەکاندا نەبێ دیزە بە دەرخۆنە کران. ئەم ئاڵۆزبڵۆزییە لە سایەی هەبوونی تەریقەتی نەقشبەندی و قادری تۆزکاڵێك ئەهوەن دەبوونەوە, چونکە ئەم دوو تەریقەتە ئەم هۆز و عەشیرەتانەی وا لە کۆنەوە پێکەوە دوژمن و لێك ترازابوون, وێكدەخستەوە. بەڵام بە تێکڕایی کۆمەڵی کوردەواری بەرەو تێیاچوون هەنگاوی دەنا. ڕێبەرانیان یان دوور خرابوونەوە یا خۆیان "هەڵبژاردە"ی حکوومەتی ئیستامبووڵ بوون. ناسیۆنالیزمی تازە ڕسکاوی کورد هاوشانی ناسیۆنالیزمی تاقمەکانی تری "هاوفکری" عوسمانی لە عەرەبستان و باڵکان گەشەی کرد, کە پاشان لە لایەن "ترکانی لاو" کە لە ١٩٠٨دا هاتنە سەردەسەڵات, سەرکوت کرا.

ئەم ڕووخان و شێوانە لە وەختێکی خراپدا ڕووی دا: شەڕی یەکەمی جیهانی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و ئۆتریش و مەجارستان و ڕووسیای ڕاماڵی و گەلێکی هیوا و هومێد خستە نێو دڵی گەلانی زوڵم لێکراوی هەرێمەکانی عوسمانی. کوردان کە لە کوشتاری ساڵی ١٩١٥ی دراوسێ ئەرمەنەکانیاندا بەشداریيان کردبوو, حکوومەتی عوسمانی خوێنێکی قورسی خستە ئەستۆیان و ئەوانی چەشنی ئەرمەنییەکان, لە ترسی ئەوەی نەکا پاڵ وە ڕووسان بدەن, لە ناوچەی باکووری ڕۆژهەڵاتیی وڵاتەوەڕا کۆچ پێدا و لە ماوەی ئەم چلووبڕ پێکردنەی زستانی ١٩١٦-١٧دا بە دەیان هەزار کەس لەبەر بێ پەساری مردن و کەسیرە بوون.

بەمجۆرە کوردان, بۆ دەرفەت هێنان لەم هەلەی بۆ سەربەخۆیی ڕەخسا بوو, ساز و ئامادە نەبوون. بەندی دوازدەی, چواردە بەندی "ڤودرۆ ویلسۆن" سەرکۆماری

ئەمریکا, بە ئاشکرا و ڕاستەوخۆ کەمینە غەیرە ترکەکانی عوسـمانی دڵنیـا دەکـردەوە کە لـەمە بە دوا دەتوانن "بێ ئەوەی کەس ڕێیان لـێ بگرێ ببنە خاوەنی خودموختـاری و سەربەستی و تەواو بگەشێنەوە." بـەڵام بریتانیـا و فەڕانـسە و ڕووسـیای خونکـاری, هاوپەیـمانانی پەیـمانی سایکس – پیکۆ کە لـە ساڵی ١٩١٦دا ئیمزا کرا, پێکهـاتبوون کە ئیمپراتۆری عوسـمانی لـە نێو خۆیانا دابەش کەن.

لـەم قوناخەدا کۆمەڵانی هەمەچەشنی خەڵکی کورد لایـەنگری سـەربەخۆیی تـەواو بوون, کەچی هەر لـەم کاتەشا تاقمێکی تر لـە عەنەدۆڵ لایەنگری مانـەوە لــە جـەغزی عوسـمانیدا بوون؛ بـەڵێ, هێـزی کێـشندەی مـەزەب و تێکـەڵاوی کۆنـەباو لـەگـەڵ خەلافەت تا ئەم ڕادەیە بوو. شێخ و ئاغاکانیش کە دەسەڵاتداری هەرێم بوون, لـەوەی دەترسان کە ڕووناکبیرانی شارەکی کە بیری ئاڵوگۆڕیان لـە سـەردا بـوو و لایـەنگری سەربەخۆیی بوون, هێندێکیان هێز و دەسەڵات پێهەڵوێژنن. لۆرد کورۆزۆن, سـەرۆکی لێژنەی نوێنەرایەتی بریتانیا لــە کۆنفرانـسی ئاشـتی پاریـسا, تێمـابوو و نەیـدەزانی کـە "کوردان چیان دەوێ", ئەو گوتی: "پاش لێکۆڵینەوەیەکی کە لـە قوستـەنتەنیە و بەغـدا و شوێنەکانی تر کردوومە, نەمتوانیوە کەسێ بدۆزمەوە کە نوێنەری خەڵکی کورد بـێ ... وا دیارە هیچ کوردێك جگە لـە خۆی و عێلـەکەی نوێنەری کەسێکی تر نیە."

لـەگەڵ ئەم گشتە وتوویژانەی کە لـە نێوان هاوپەیـمانانەدا, بـە مەبەسـتی دابـەش کردنی عوسـمانی بـەڕێوە دەچـوو بـۆ کـوردان "دیاردەیـەکی" ڕوون و ئاشـکرا بـوو، (یەکێتی سۆڤیەت لـە ١٩١٧دا لـە خواستەکانی سەردەمی خونکـاری پاشـگەز بـۆوە.) بۆ یەکەم جار بە شێوەی ڕەسـمی مافە سیاسییەکانی خەڵکی کورد دانی پێداهات. ئـەم مافانە لـە بەڵگەنامەیەکدا سەلـمێندرا کـە لـە شارۆچـکەی سـێڤر، هەڵکـەوتوو لــە مەڵبەندی پاریس, کە لـەبەر چینیی جوان و ناسکی چاوناسـە, مـۆر کـرا بـەڵام دواتـر دەرکەوت کە ئەم بەڵگەنامەیەش بۆ ناسکییان چی وای لـە چـینیی و بلووریـاتی سـێڤر کەمتر نیە. ئەم پەیـمانە کە لـە ١٠ی ئووتی ١٩٢٠دا بەسـترا, پـاش سـێ سـاڵان ئـیتر "بەڵگەیەکی مردوو" بوو. بەڵام خەڵکی کورد چەند وەچەیە کـە وەك بەڵگـە لـەسـەر سەلـماندنی مافی خۆیان لـە یاسا نێودەوڵـەتییەکاندا و هــەروەها چەشــنی ســەنەدی

خەیانەتی گەورەهێزان, قامك لەسەر بەندی ٦٢و٦٣و٦٤ی ئەم پەیماننامەیە دادەنێن و بە شاهیدی دەگرن.

بەندی ٦٢ کۆمیسیۆنێك ڕادەسپێرێ کە بۆ دامەزراندنی خودموختاری کوردان لە ژێر چاوەدێری کۆمەڵی نەتەوەکان دەس بەکار بێ؛ بەلام ئەم ناوچە خودموختارە، مەڵبەندە شاخاوییەکانی کوردستانی نەدەگرتەوە کە ئەمڕۆ دەکەونە خوارووی تورکیا, لە ڕۆژهەلاتی چۆمی فورات. بەشێکی زۆری کوردستانیش هەر لە ڕۆژاوای ئەم چۆمە نەدەکەوتنە ناوچەی خودموختار. فەڕانسە و بریتانیا پێیانخۆش نەبوو دەس لە سەرپەرستیی و کەیخودایەتی ئەو ناوچانە هەڵگرن کە دواتر بوونە بەشێك لە ولاتانی تازەسازی سووریا و ئێراق. قەرار وابوو کوردستانی باکووری کە سەربەستی بەر دەکەوت, لەگەڵ ولاتێکی ئەرمەنی سنووریان لێك بگەڕێتەوە. سەرەڕای ئەم وتە بەتام و خوێیانەی کە ویلسۆن لەمەڕ ئۆگریی خۆی سەبارەت بە سەربەخۆیی گەلان دەریدەبڕی, لە ڕاستیدا ئەیالەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەسەر بیری قبووڵ کردنی سەرپەرستێتی ئەم دوو ولاتەی کورد و ئەرمەنی – لە ڕۆژهەلاتی تورکیای ئێستادا – کایەی دەکرد. بەلام ئەم گەلالانە بە گوێرەی دەنگی مەجلیسی پیرانی ئەمریکا, کە بەشدار بوونی ئەمریکای لە کۆمەڵی نەتەوەکاندا بەربەست کرد، تێكچوون.

بە گوێرەی بەندی ٦٣ی پەیمانی سێڤر، حکوومەتی عوسمانی دەبوو دان بە دەسکەوتی لێکۆڵینەوەکانی کۆمیسیۆندا بێنێ. بەندی ٦٤ شاکاری "تەفرەدانی" سیاسی بوو؛ بە گوێرەی ئەم بەندە: ئەگەر دوای تێپەڕینی ساڵێك بەسەر بەڕێوەچوونی ڕێوشوێنی پەیمانی سێڤردا کوردان سووری کەنەوە کە "زۆربەی خەڵکی ئەم ناوچانە خوازیاری جوێ بوونەوەن لە تورکیا (عوسمانی) و هەروەها ئەگەر شووڕای کۆمەڵی نەتەوەکان ئەو کات زانی کە ئەو خەڵکە شایانی سەربەخۆبوونن, تورکیا هەر لە ئێستاوە ڕازییە کە ئەم ڕاسپاردەیە قبووڵ بکا و لە تەواوی ماف و دەسەلاتی خۆی لەم ناوچانەدا دەس هەڵگرێ." هەر بە گوێرەی ئەم بەندە: "هەر کات ئەو کوردانەی کە کەوتوونە ئەو بەشەی کوردستان کە هەر ئێستا کەوتۆتە سەر پارێزگای مووسڵ, ئەگەر

بخوازن ببنە خەڵكی وڵاتی تازەسازی كورد, دەسەڵاتدارانی هاوپەیمان ئیرادیان لێ ناگرن." ئەم "ئەگەر"انە هەموو مانایان وابوو كە كوردستان سەربەخۆ نابێ.

لوانی سەربەخۆیی "كوردستانێكی بەهرەدار" – یانی پارێزگای پڕ لە نەوتی مووسڵ، لەگەڵ چاڵە نەوتەكانی نزیكی كەركووك – بەسترابۆوە بە بوونی وڵاتێكی كوردی كە لە داهاتوودا لە توركیا دادەمەزرا. مانای ئەم ڕەوتە تەواو ڕوون بوو: ئینگلیسییەكان كە پارێزگای مووسڵیان چوار ڕۆژ پاش برانەوەی گێرە و كێشەكان لە ئۆكتۆبری ١٩١٨دا داگیر كردبوو، تەمایان وابوو كە بە كردەوە ئەم پارێزگایە و كانگا دەس لێنەدراوەكانی بخەنە ژێر ڕكێفی خۆیان. (لە ڕاستیدا تەواوی ئەم پارێزگایە درابوو بە فەرانسە, بەڵام پاریس لە بەرامبەر وەرگرتنی سەتی ٢٣/٥ی نەوتی كەركووكدا لەم بەشە خۆش بوو.) تێك‌كرانەوە و ڕاوێژی بەندی ٦٤ بە كردەوە ئەم مەبەستەی دەستەبەر دەكرد كە شووڕای كۆمەڵی نەتەوەكان لە بریتانیای دەوێ كە سەرپەرستایەتی مووسڵ و نەوتەكەی وە ئەستۆ بگرێ.

پاش چەند ساڵان بریتانیا وای بە بەرژەوەند بینی كە شەریكە نەوتییەكانی هولەندی و فەرانسەوی و ئەمریكاییش بكاتە شەریك. بەڵگەنامەیەكی "سیا" كە لە باڵوێزخانەی ئەمریكا لە تاران كەوتە دەستی خوێندكارانی شۆڕشگێڕ و بڵاوكراوە, بە ڕاوێژێكی ڕوون هاوار دەكا: "دۆزرانەوەی نەوت لە ١٩٢٧دا لە نزیك كەركووك و بەشدار بوونی شەریكە نەوتییەكانی ئەمریكایی و ئوروووپایی لە بەهرە و بەرهەمیدا بوو بە هۆی لا لێ‌نەكردنەوە و هەمیێت وێنەدانی وڵاتانی ڕۆژاوایی وە جووڵانەوەی سەربەستیخوازانەی كوردان." ئەم مەڵبەندە پڕ لە نەوتانەی كەركووك و تەواوی ئەم كانگایانەی لە ناوچەكانی ترا كوردان بە هەق بە هی خۆیانی دەزانن, لە نێوەڕاستەكانی دەیەی ١٩٧٠دا, لە سەتا ٧٥ی نەوتی ئێراقیان بەرهەم دێنا.

پەیمانی سێڤر قەت "ئۆباڵ"ی بۆ نەكێشرا و ئاكامەكەی بۆ لای كوردان خوار بۆوە, یانی ئەوان تەنیا جەماوەری عوسمانی بوون كە نەك نەیانتوانی وڵاتێكی سەربەست پێك‌بێنن, بەڵكوو لە نێوان ئێراق و سووریا و توركیاشا دابەش كران و تاكوو ئەمڕۆش هەروا ماونەوە. مستەفا كەمال ئاتاترك چارەنووسی كوردانی گۆڕی و

ئاوەژووی کردەوە. ئاتاترك لە پێشدا فریوی دان هەتا یارمەتی بدەن و پاشان خۆشیانی قلْپەوە کرد. ئەو لە سەرەتاوە بۆ ڕزگار بوون لە شەڕ و گەڕی دوژمنانی – یانی هێزەکانی داگیرکەری فەڕانسە و یۆنان لە ڕۆژاوا و هێزەکانی ئەرمەنی لە باکووری ڕۆژهەڵات – ئەوانی وەك "برابەش" وەخۆی خستن و هەر ئەوەی کە لە ١٩٢٢دا ئامانجەکانی وەدی هاتن, ئەوجار بایداوە سەر هاوپشتانی کورد و ئاوات و ئامانجی نەتەوەیی "براکانی". بریتانیا و فەڕانسە وەها لە شەڕ وەڕەز ببوون کە هیچ مەیلیان لەوەی نەبوو بۆ خاتری کوردان بکەونە شەڕی مستەفا کەمال و پووڵ و گیانی کەس بەخت کەن؛ هەر بەم هێندە دڵخۆش بوون کە هەرێمە عەرەبنشینەکانی عوسمانی بۆ خۆیان پاش قول دەن و لە بەرامبەر هەڕەشە و دەسدرێژی نەکاوی سۆڤیەتا, تورکیا بپارێزن.

کەنداڵ نەزان, مێژوونووسی کورد, دەڵێ: "پەیمانی سێڤر بۆ ترکان سووکایەتی و بۆ خەڵکی کورد زۆر ناعادڵانە بوو." پەیمانی لۆزان کە لە ٢٤ی ژووئیەی ١٩٢٣دا بەسترا, وڵاتی تازەی تورکیای لەسەر حیسبی کوردان, کە بە گوتەی کەنداڵ ئەوانی "خستە قۆناخێکی نۆیی کۆیلایەتی"، بە ڕوسمی ناسی.

لە پەیمانی لۆزاندا هەر لە تەرکێن باسی کورد و مافی نەتەوایەتییان نەهاتە گۆڕ, گەرچی هەندێك بەڵێنی دایە کەمینە غەیرەمسوڵمانەکانی وەك جوولەکە و مەسیحییەکانی ئۆرتۆدۆکس. چەند مانگێك دواتر ئاتاترك بە قازانجی کۆمار کۆتایی بە تەمەنی عوسمانی هێنا. بۆ ساڵی دوایی خەلافەتی هەڵوەشاندەوە کە دەستوپێوەندی سوڵتانی لەباری دینی و سیاسییەوە وێكخست. هەروەك دیتمان زمان و جل و بەرگ و قوتابخانە و ئەنجومەن و بڵاڤۆکانی کوردی و تەریقەتەکانی بەربەست کرد و تەنانەت "بیری کورد بوونی"شی ڕاماڵی. لەو دەمەڕا کوردان بوونە "ترکانی کێوی". ئەم دروشمە کەمالیستییە بە خەتی زۆر درشت لەسەر تەپك و دیواران نووسران: "خۆزگە بۆ بەختەوەریی ئەو کەسەی کە دەتوانێ خۆی بە ترك بزانێ."

ئەوتەکانەی لە ئاکامی ئەم بارودۆخەدا کوردانی ڕاتلەکاند, لەسەریەك تەقینەوەی لە دوو بوو. لە سەرەتای ساڵی ١٩٢٥دا شێخ سەعیدی پیران بە ناوی نەتەوەخوازیی

کورد و بە دژی هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت شۆڕشێکی کەم تەمەنی لە کوردستانی تورکیادا هەڵگیرساند, کە لەوپەڕی خۆیدا سێ‌یەکی ناوچەی گرتەوە, بەڵام حوکماتی ئانکارا بە سانی تێکی‌شکاند.

کۆماری تازە دامەزراوی تورکیا هەر لەڕێوە ئەو مەبەستەی پێشینیانی عوسمانی لە درێژەی سەدان ساڵ شۆڕش و ڕاپەڕینا حارز نەبوون پێی لێ‌بنێن, دانی پێدا هێنا: کوردان خوازیاری وڵاتێکی سەربەخۆ بوون. دادوەری نیزامیی دیاربەکر لە دادگای تایبەتی سەربەخۆییدا, کە زۆر بە توند و تیژی چاوناس بوو, بەرەورووی شێخ سەعید و چل پەنجا کەس لە هاوڕێیانی گوتی: "ئێوە هەمووتان لە بابەتێکەوە هاوبەشن و ئەویش دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەستە کە بیری بزاوتوون و وا بە سێدارە باربەهاکەی دەدەن" و دایان. بەر لە هەڵوەشانەوەی "دادگاکانی سەربەخۆیی" بۆ دوو ساڵ دواتر, ٧٤٤٠ کورد گیران و ٦٦٠ کەسیان لە سێدارە دران؛ سەدان گوندی کوردان ئاوری تێبەردرا و نیزیکەی چل هەزار تا دووسەت‌وپەنجا هەزار جووتێر لە گەڕیانی چالاکی هێور کردنەوەی پاش شۆڕشدا پلیشانەوە و تێداچوون. لە ماوەی دوازدە ساڵی دواتردا نزیکەی میلیۆنێك ژن و پیاو و زارۆکی کورد لە شوێنی خۆیان هەڵقەندران و بۆ عەنەدۆڵی ڕۆژاوا دوور خرانەوە. لە مەودای پازدە ساڵی دواتردا شازدە شۆڕشی دیکە لە چیاکانی تورکیا ڕوویان دا و هەمووشیان بە توندی سەرکوت کران. هەر تەنیا کوردان نەبوونە قوربانیی شۆڕشی شێخ سەعید. ئاتاترك ئەم هەلەی قۆزتەوە و بۆ کووژاندنەوەی گڕی ئەم نارەزامەندییەی لە ڕیزی خودی ترکان و بلاڤۆکاندا خەریك بوو خۆش دەبوو, کەڵکی وەرگرت و ئەمە شتێك بوو کە پازدە ساڵ دواتریش هاتەوە گۆڕ.

بریتانیا و تورکیا لەسەر نەوتی مووسڵ دە گژ یەك ڕاچوون, هەر کام لەم دوانە بێ ئەوەی گوێ بدەنە خواستی ئاشکرای کوردان, واتە سەربەخۆیی, خۆیان بە پاڵپشت و دەمڕاستی وێندەرێ دەزانی. لە ١٩٢١دا ئینگلیسییەکان هەڵبژاردنێکیان بە مەبەستی دانانی ئەمیر فەیسەڵ بۆ پاشایەتی ئێراق بەڕێوە برد. ئەمیر فەیسەڵ لە شۆڕشی عەرەباندا هەڤاڵی لۆڕێنسی عەرەبستان و بۆ ماوەیەکی کورتیش پاشای سووریا بوو,

کە فەڕانسەوییەکان لە ١٩٢٠دا لێیان خست. بەڵام هەڵچوونی کوردان دژی تێکەڵ بوون لەگەڵ وڵاتی عەرەبیی ئێراق بە ڕادەیەك توند و تیژ بوو, کە کوردەکانی ناوچەی سلێمانی هەڵبژاردنیان وەلا نا, کوردەکانی ناوچەی کەرکووك تەما گرتنیان خستە ماوەیەکی تر و تەنیا مووسڵ و هەولێر لە هەڵبژاردنی فەیسەڵدا بەشدار بوون.

بە باری ڕامیاریدا, بریتانیاش هەروەك عوسمانییەکانی بەر لە خۆی, کەمینەی سوننی مەزەبی بێ لە زۆرینەی شیعە مەزەب چاکتر بوو کە لە سەتا ٥٥ی ڕێژەی نفووسی وڵاتیان پێك دێنا؛ کوردانیش لە سەتا ٢٣ی ڕێژەی جەماوەری وڵات بوون. وێڕای هەمووی ئەمانەش, لە نێو تەواوی جەماوەری ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستا, کوردەکانی ئێراقی – بە ڕێژەی نفووسی بەرچاو و خوووخدەی شەڕکەرانە و باروودۆخی جوغرافیایی خۆیانەوە – شانس و بەختیان لە هەموان زیاتر بوو. یەکێك لە ڕاپۆرتەکانی دەزگای زانیاری بریتانیا لە ١٩٤٥دا یارمەتی ڕوون بوونەوەی ئەم مەبەست و مانایە دەکا کە "بۆچی کوردەکانی ئێراق پاش تێپەڕ بوونی گەلێ ساڵان قەت لە حوکمات و ئەربابەکانیان ڕازی نەبوون و نیشانەیەك وەبەر چاو نایە کە ئەم خدە نەتەوایەتییە گۆڕانی بەسەردا هاتبێ. کەمن ئەم وڵاتانەی لە باشترین هەلومەرجا لە بواری پرسی تەناهیدا, گرێ و کۆسپیان بە قەت ئێراق بێ. ئێراق تەنگەژەی قەومی و عەشیرەتی هەیە. پاراستنی تەناهی بەم گشتە کەندوکۆسپە سیاسییەوە نە تەنیا بۆ ئێراق, بەڵکوو بۆ وڵاتێکی پێشکەوتووش جێبەجێ نابێ."

ئینگلیسییەکان فێرە زەبروزەنگ ببوون, بەڵام وێڕای ئەمەش جاری وابوو هەستیان بە گوناهـ و تاوان دەکرد, کە کوردیان دابوویە پاڵ وڵاتێکی دەسکرد وا خۆیان بە ناوی ئێراقی ژێربالی کۆمەڵی نەتەوەکان دایانمەزراندبوو. هەر کە تووشی تەنگەژە دەهاتن دەکەوتنە ئەم بیرە کە ملکەچی خواستی کوردان بن: لایەکەم لە بابەت دەکارهێنانی زمانی کوردی لە دەزگاکانی حکوومەتیدا, یانی ئەم کارەی کە حوکماتی نەدەخستە مەترسی. لە ڕاستیش چارەیەکی تریان نەبوو جگە لەمە, چونکە دەیانویست کە بە بێ خەرجوبەرجێکی زۆر وڵات بەرێوە بەرن و لە جیاتی هێزەکانی ئەردەکی کە ڕاگرتنیان پێویستی بە خەرجێکی فرەیە پتر لە هێزی ئاسمانیی کەلك وەربگرن. لە

سەرەتای كاردا چەند بۆمبێك كە بە مەبەستی ئامانجی گشتیی دەخرانەخوار بۆ چاندنی تۆوی ترس و تۆقین لە نێو كورداندا و كۆتایی هێنان بە شۆڕش بەس بوو.

لە ١٩٢٢دا بریتانیا كە بەرەورووی پێداگری توركیا ببۆوە لەسەر مووسڵ و دانانی پێگەیەكی تركان لە ڕەواندز, هەڵكەوتوو لە باكووری ڕۆژاوای ئێراق, بە مەبەستی چەسپاندنی قسەی خۆی كە دەیگوت كوردان هیچ وازیان لە حكوومەتی تركان نیە, شێخ مەحموودی بەرزەنجی لە تاراوگەرا هێنایەوە. سێ ساڵ پێشتر هەر ئەم ئینگلیسییانە ئەوەیان كردبوو بە "حوكمدار"ی سلێمانی, بەڵام پاشان دەستیان بۆ ئەم كارە شكاندبۆوە و پەشیمان ببوونەوە, چونكە شێخ لە ئاوریلی ١٩١٩دا ئاڵای كوردستانی – كە مانگێكی سوور بوو لەسەر تەختی شین – هەڵدا و سەربەخۆیی ڕاگەیاند. تیپەكانی سپا كە بۆ سەركوتی شێخ نێردرابوون تەفروتونا بوون و تەنیا بۆمبهاوێژانی هێزی ئاسمانیی پاشایەتی توانیان بە چۆكی دابێنن؛ شێخ مەرگی بۆ بڕایەوە, بەڵام ئینگلیسییەكان حوكمەكەیان شكاندەوە و بۆ هیندووستانیان دوور خستەوە. ئێستا ئەویان گێڕابوویەوە سلێمانی و ئەویش هەر لەڕێوە سەری لێ بادان و خۆی بە مەلیك مەحموودی یەكەم, پاشای كوردستان, ناودێر كرد. دەوڵەتێكی بە هەشت وەزیرەوە پێكهێنا, تەمری پۆستی چاپ كرد، خەرج و پیتاكی دانا و حەوتەنامەیەكی بە ناوی "ڕۆژی كوردستان" بڵاو كردەوە كە لەسەر "مافی گەلی مەزنی كورد بۆ ژیان و وڵاتێكی سەربەخۆ" دەڕۆیی.

دەوڵەتانی بریتانیا و ئێراق لە بەیاننامەیەكدا، لە ڕێكەوتی ٢٢ی دێسامبری ١٩٢٢دا بە ناوی كۆمەڵی نەتەوەكان دەیانگوت كە: "بە مافی كوردانی چوارچێوەی ئێراقی دەزانن كە دەوڵەتێك لە وێندەرێ دامەزرێنن و هیوادارن كە لایەنە جۆراوجۆرەكانی كورد هەرچی زووترە لە نێوخۆیاندا لەسەر سنووری ئەم وڵاتەی بە ئاواتی دەخوازن, پێك‌بێن و نوێنەرانی خۆیان بە مەبەستی تاوتوێ كردنی پەیوەندییە سیاسی و ئابوورییەكان لەتەك دەوڵەتانی بریتانیا و ئێراق, بنێرنە بەغدا." ئەم بەیاننامەیە قەیرانەكەی ڕۆمركاند. لە بەهاری ساڵی ١٩٢٣دا تركان لە ڕەواندز ڕەپاڵ نران, بەڵام پاشان ئینگلیسییەكان شێخ مەحموود و ڕێبەرانی كوردی مووسڵ و

کەرکووکیان پێکەوەرکرد کە بە گوێرەی ڕابردوو چ بڕ دڵیان بە ڕابەرایەتی وی خۆش نەبوو. کاتێك شێخ مەحموود بۆ چوونە بەغدا بە گوێی دەوڵەتی نەکرد, ئینگلیسی لەشکری پیادەیان نارده سەری و ڕایەکی تر هێزی ئاسمانیی پاشایەتی, هێزەکانی بۆردومان کرد. شێخ مەحموود لە ڕۆژی سێی مارسی ١٩٢٣دا پەنای بردە کوردستانی ئێران, بەڵام ماوەیەك دواتر گەڕاوە ئێراق, کەچی بە پشتیوانی بوردومانی نێوە نێوە و دامەزرانی پێگەیەکی دەوڵەتی ئێراق لە وێندەرێ, دەستی وە سلێمانی ڕانەگەیشت.

بەڵام لەو کاتەدا کە ئاتاترك سەرقاڵی وتوویژێك بوو کە پەیمانی لۆزانی لێکەوتەوە و بوونی هەر چەشنە مافێکی بۆ کوردانی تورکیا پاش دەوەن کرد، ئەم بەندەشی بردەوە پاش کە لە پەیمانی سێڤردا ئیزنی بریتانیای دەدا وەك دەوڵەتێکی سەرپەرست بۆ تێکەڵ بوونەوەی کوردەکانی پارێزگای مووسڵ لەگەڵ ئەم وڵاتە کوردەی لە تورکیادا ساز دەکرێ, دەستی ئاوەڵا بێ. بەم کارەی تورکیا, ئێستا کە شێخ مەحموودیش لەسەر ڕێ وەلا برابوو, بەیاننامەی دەوڵەت و ئەم بەڵێنە دوور و درێژانەی لە بابەت "خودموختاری خۆ جێیی"دا دەیدا بە کوردان, بە سانی و لەوپەڕی بیر ئاسوودەیی ئینگلیسییەکاندا فەرامۆش کرا. کۆمیسێری باڵای بریتانیا لە ئێراق گوتی: "بە سەرنجدان بە جەغزی تەنگەبەری بڵاو کرانەوەی ئەم بەیاننامەیە, لام وا نیە تازە باسی بکرێتەوە." لای وابوو ئەگەر ڕۆژێك کوردان کەوتنە پێوشوێنی و قامکیان لەسەر دانا, دەبێ پێیانبگوترێ کە ئیدی ئەم مەبەستە "چۆتەوە پاش".

کۆمەڵی نەتەوەکان لە ١٦ی دێسامبری ١٩٢٣دا لەم بارەوە هیچ تەمایەکی نەگرت. لەم ڕێکەوتەدا بوو کە بریتانیای بۆ ماوەی ٢٥ ساڵان کردە سەرپەرستی ئێراق. پارێزگای مووسڵ ڕێوڕاست خرایە سەر حکوومەتی بەغدا. حەوت مانگ دواتر ئاتاترك بە گرێدانی پەیمانێك لەگەڵ بریتانیا بە وەرگرتنی لە سەتا دەی بەش لە شەریکەی نەوتی ئێراق (کە ناوی نوێ کردبۆوە) و دانی بەڵێنی بریتانیا بۆ خۆ پاراستن لە دنەدانی کوردان و ئەرمەنییەکان, چاوپۆشی لە سکاڵاکانی تورکیا کرد.

ئەو لیژنەیەی لە لایەن کۆمەڵی نەتەوەکانەوە بە مەبەستی لێکۆڵینەوە لەسەر کێشەی مووسڵ ڕاسپێرابوو, بە پێی ئەوەی کە کوردان لانیکەم پێنج هەشت و بە حیسێب کردنی کوردەکانی یەزیدی و جەماوەری تورکمانان کە لەگەڵیان هاودڵ و دەنگن و هیچ هەستی لایەنگری و خۆشەویستییان سەبارەت بە وڵاتی ئێراق نیە, سەرجەم دەبنە حەوت هەشتی وێندەرێ, بە لای سەربەخۆیی کورداندا قسەیان کردبوو. وێڕای ئەمانەش "شوورای کۆمەڵی نەتەوەکان" بەڵگە هێنانەوەی بریتانیای سەلماند کە دەیگوت ئەم پارێزگایە بۆ خاتری هاوسەنگی باری ئابووری پێویستە بخرێتە سەر ئێراق. لە وێدا تەنیا بەم هێندە وازیان هێنا کە لە قوتابخانانندا بە زمانی کوردی بخوێندرێ و کوردی زمانی دەزگای بەڕێوەبەرایەتی وێندەرێ بێ. خۆ ئەم بەڵێنەش بە ناسەرسەنگی درا, بۆ وێنە خوێندنی زمانی کوردی تەنیا قوتابخانەکانی سەرەتایی سلێمانی و چەند بەشێکی پارێزگای هەولێری گرتەوە. لە گەڕیانی ئەم پەیمانشکێنییانەدا تەنیا خاڵی ڕووناك، وریایی دانێکە کە سەرەکوەزیری ئێراق، عەبدوولموحسین سەعدوون, لە وتەیەکدا، کە ساڵی ١٩٢٦ پێش دەس لە کارکێشانەوەی بە زاریدا هات: "ئێمە دەبێ لە چارەنووسی تورکیا پەند وەربگرین ... ئیمە دەبێ مافی کوردان بدەین." کەس لای لەم نسحەتە نەکردەوە و بریتانیا کە بۆ پاراستنی دەسەڵاتی خۆی پتر بە چەند کۆنە فرۆکە و هێندێك زرێپۆش و تاقمێك هێزی خۆجێیی پشتئەستوور بوو, زۆر جاران ئەم مەبەستەی وە بیر بەغدا هێنایەوە. بەڵام ئەم دەوڵەتانە قەت پەندیان لەم ڕاپەڕینە پەراگەندانە وەرنەگرت کە لە درێژەی چەند ساڵاندا لە وڵاتا هەڵگیرسابوون. لە ئاخروئۆخری هەمان دەیەدا بەرپرسانی ئینگلیسی بە گلەیی بوون کە "ئێراق هێشتاش هەر زاراوەیەکی جوغرافیاییە."

لە ژوەنی ١٩٣٠دا، بە گوێرەی پەیمانێکی کە لە پورتمووسدا ئیمزا کرا بریتانیا لەناکاو کۆتایی بە سەرپەرستیێی خۆی هێنا و سەربەخۆیی ڕواڵەتیدا بە ئێراقکە لە ماوەی دوو ساڵاندا جێبەجێ بکرێ. لەم پەیمانەشدا هەروەك پەیمانی لۆزان لە تەرکێن باسی کورد و مافەکانی نەکرا. دەوڵەتانی بریتانیا و ئێراق پێداپێدا سکاڵاکارانی کوردیان لە کۆڵ خۆیان دەکردەوە. لە ڕاپۆرتێکی ئینگلسییاندا هاتبوو: "کوردان بە

گشتیی لەم یەکبوونە سیاسییە بە دوورن کە بۆ دانانی حکوومەتێکی سەربەخۆ پێویستە." لە درێژەدا زیادی دەکرد: "دەبێ بەم سکالاکارانە بگوترێ کە شتێك بە ناوی دامەزراندنی ولاتێکی کورد و دابڕاو لە ئێراق کە بکەوێتە بەر سەرنج و پشتیوانی کۆمەڵی نەتەوەکان, ناتوانێ لە گۆڕا بێ."

شێخ مەحموود بۆ جاری سێهەم لە ١٩١٨وە بەرەو ئێرە شۆڕشی هەڵگیرساندەوە. ئەو لە نامەیەکا کە ڕووی قسەی لە کۆمەڵی نەتەوەکان بوو دەیگوت: "کۆتایی هاتنی سەرپەرستێتی ئینگلستان بە گوێرەی مەنتیق, دەبێ بە واتای ئازادی کوردانی ولات بێ." هەروەها داوای دەکرد کە: "تەواوی پەیوەندییەکان لەگەڵ بەغدا بپسێنەوە ... ئێمە بۆمان قبووڵ ناکرێ مافی سەربەخۆیی کە لە گەلانی کێویلکەی ئەفریقایی وەك لیبێریا درێخ نەکراوە, لە ئێمە درێخ بکرێ ... ئەگەر دەوڵەتی عەرەبی ئێراق بە پشتئەستووری فڕۆکە و چەکدارانی دەوڵەتی ئینگلیس نەبوایە کە کۆمەڵی نەتەوەکان سەرپەرستیی ئەم هەرێمانەی پێسپاردبوو هەتا بە ناوی ئەوەوە بەڕێوەیان بەرێ, دووپات کرانەوەی مێژوو و پەلاماردانی بەغدا و گرتنی تەنیا کاری چەند ڕۆژان بوو."

هەروەك شێخ مەحموود بە دروستی پێشبینی کردبوو, فڕۆکەکانی هێزی ئاسمانیی پاشایەتی وەك ڕابردوو بە مەبەستی تێكشکاندنی شۆڕش, هێزەکانی ئێراقیان یاریدە دا, بەلام بەر لەوی مانگرتنێك لە سلێمانی ڕووی دا و بوو بە سەرمەشقێك بۆ داهاتوو. لەم مانگرتنەدا تەواوی چین و توێژەکانی خەڵکی، لە کرێکار و بازرگانەوە بگرە هەتا خەڵکی ئاسایی بەشدار بوون و بۆ یەکەم جار هەستی نەتەوەخوازانەی خۆیان نواند. لەگەڵ ئەمەشدا کاتێك ئەم شۆڕشە شەش مانگەیە لە ئاوریلی ١٩٣١دا کۆتایی پێهات, شۆڕشێکی تر هەڵگیرسا, بەلام ئەمجار لە بادینانی سەرکێش و چاونەترسا. لێرەش کوردان سەبارەت بە وەرگیرانی ئێراق لە لایەن کۆمەڵی نەتەوەکانەوە نارەزامەندییان دەربڕی. گەلێ دادخوازی و سکالای خۆجێیی بەرچاوتر و ڕوونتریشیان هەبوو. دژی پیلان و گەلالەی دەوڵەت بوون کە دەیویست مەسیحییەکانی نەستووری کە لە ناوچەی هەکاری لای سنووری تورکیا ڕادرابوون و وەك چریکی چەکدار خزمەتی ئینگلیسییەکانیان کردبوو و گەلێ جاران چووبوونە

شەڕی کوردان, لەم ناوچەیەدا نیشتەجێ بکرێن. ئەم خەڵکە بوونی بنکەی ژاندرمە و هەنتەشی کاربەدەستانی کۆ کردنەوەی خەرج و پیتاکیشی بە لاوە خۆش نەبوو.

لە بەهاری ١٩٣٢دا ئەم ڕاپەڕینە بە یارمەتی هێزی ئاسمانیی پاشایەتی تێكشکا. بەڵام ئەم ڕاپەڕینە پەیدابوونی شێخ ئەحمەدی بارزانی و مەلامستەفای برای بۆ سەرشانۆی سیاسەت ڕاگەیاند, کە کەوتبوونە شوێن ڕێبازی ئەم بارزانییانەی دژی حکوومەتی ناوەندیی عوسمانی ڕاپەڕیبوون. هەرتك برا هەڵاتن بۆ تورکیا, لە وێندەرێ دەردەست کران و درانەوە بە کاربەدەستانی ئێراقی. جارێکی تر حکوومەتانی ناوچە وایان بە سەلاح زانی کە لە بەستێنی کاروباری پەیوەندیدار بە کوردستانەوە هاوکاری یەکتر بکەن. دوو برالە کەوتنە بەر سزادانی دیاری کراو: دوور خرانەوە بۆ ناوچە عەرەبنشینەکانی باشوور. ماوەیەك دواتر بۆ سلێمانی ڕاگوێزران و لەوێ لە ماڵەکانی خۆیانا کەوتنە ژێر چاوەدێری. لە سلێمانی – ناوەندی ڕۆشنبیری کوردستانی ئێراق – بوو کە وردە وردە گۆڕانی مەلامستەفا لە ئەشقیایەکی چیانشینڕا بۆ بوون بە ڕێبەری ڕزگاریدەری خەڵکی کورد, دەستی پێکرد. لە ماوەیەكدا کە مەلامستەفا لە سلێمانی بوو هەر بە دوو سێ ساڵان جارێك تەكولۆ سەرهەڵدانی جۆراوجۆر لە کوردستانی ئێراق ڕوویان دەدا و سەرکوت دەکران.

ئەو نەتەوەخوازانەی لە سلێمانی دەیانناسی دەیانگوت کە ڕەوتی ئاڵوگۆڕی مەلامستەفا شل و دژوار چۆتە پێش. ئەمانە بەرەی چەپی شارەکی بوون – کوردان لە حیزبەکانی کومۆنیست و پارتەکانی نەتەوەیی و ڕێکخراوەکانی سیاسی نەهێنیدا, کەسانێکی هەڵکەوتە و لێوەشاوە بوون. لە سەرەتاوە ئەویان زۆر خۆپارێز هاتە بەرچاوان. بەڵام هەمیشە ڕێزی بۆ "زانست" دادەنا و بەرە بەرە سەبارەت بە بیرووڕای سیاسی و جیهانبینی و نەتەوەپەروەرییان مەیلی نواند. بەڵام ئەم تێکەڵایەتییە هەمیشە بە ڕەوتێکی دژواردا ملی ناوە. کاتێك باس دەهاتە سەر پرسی سیاسی بە کردەوە ئەم پیاوە خودبەسەرە ناپەروەردەیە لە نێو ئەم خوێندەوارە شارستانییانەدا کە لە قوتابخانە و زانکۆکانی ئێراقی ژێربالدا پەروەردە کرابوون، هەستی بە نارەحەتی دەکرد. ئەمانە زۆر توند دژی ئینگلستان بوون و دژایەتی خۆیان بە ئاشکرا دەردەبڕێ. یەكێك لە

کارناسان دەڵێ: "هەر ئەمەی کە ئەم بارزانییە چیانشین و دەرەبەگ ڕەوشانە ببوونە پێشڕەوی ناسیۆنالیزمی چەپخوازی کورد، خۆی یەکێك لە گاڵتەکانی ڕۆژگارە، چونکە نەتەوەخوازانی شارستانی ڕەقیان لە ژیانی عەشیرەتی بوو و خوازیاری هەڵتەکان و دارمانی دارشتی دەرەبەگی بوون." بەڵام ئەم کوردانەی شارەکی دەیاندی کە خۆیان چەکداریان نیە و تەنیا بارزانییەکانی و ئەم هۆز و عێلانەی توانیویانە کاریان تێبکەن دەتوانن هێزێك کۆ کەنەوە کە ئاوات و خەیاڵی پێکهێنانی کوردستانێکی خودموختار – ئیتر با لە کوردستانی سەربەخۆ گەڕێین – وەدی بێنن. جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە ئێراق زۆر جاران بە هۆی دەگژ یەك ڕاچوونی چین و توێژەکانی پێکهێنەریدا لاواز بووە. سەیر ئەمەیە کە دەسەڵات و خۆشەویستی مەلامستەفا قەت بە ڕادەی ئەم کاتانەی لەگەڵ دەوڵەت تێكهەڵچووە، گوڵی نەکردووە. لەم وەختانەدا هەزاران کوردی خوێندەواری پەروەردە کراو لە ترسی سەرکوت و بە مەبەستی ڕاکردن لە دەس سەربازی، لە شوێنە دوورەکانی وەك بەغداوە بەرەو چیا دەڕەوین و دەچوونە ڕیزی خەباتی نەتەوەیی.

مەلامستەفا دوای دە ساڵ دوورخرانەوە و دەس بەسەر بوون ئاخرییەکەی لە ١٩٤٣دا بە دەرفەت هێنان لە چاو خافڵ کردنی ئینگلیسییەکان لە سەردەمی شەڕی دووهەمی جیهانیدا، ڕایکرد. بە گوێرەی دەنگۆیەك مەلامستەفا لە بۆیە بەرەو چیاکانی زێد و ناوچەی خۆی تێیتەقاند، چونکە ئەو معاشەی دەوڵەت بۆی بڕیبۆوە، لەبەر پێهەڵاچوونی نرخی کەلوپەل، پێی بەڕێ نەدەچوو. دەڵێن ئەو تەنیا وەختایەك بەم بارودۆخە نالەبارەی بنەماڵەکەی زانی کە دەستی بە سەر و پرچی ژنەکەی داهێنا و تماشای کرد لە جیاتی ئەو سکە زێڕانەی بۆ ڕۆژی تەنگانە تێیا دەشاردەوە، کوتەناڵی وێخستووە: خێزانی ناچار ببوو زێڕەکان خورد کاتەوە. ئەو کە لەم ڕووداوە وە تەنگ هاتبوو ڕای کرد، لە پێشا چووە خاکی ئێران، پاشان سەرلەنوێ گەڕایەوە ئێراق و ملی ڕێی "بارزان"ی گرت. هەر کە گەیشتەوە بارزان هاوبەندییەکی لەم عێلانەی باکوور، یانی دوڵەمەری، شیروانی، مزووری و بارووشی پێکهێنا کە تێکڕا بە بارزانی دەناسران شۆڕشی هەڵگیرساند. لە پێشدا ڕووی کردە هۆزەکانی ڕکەبەر و بە کرێگیراوی

حكوومەت كە چەند ساڵ پێشتر لە پشتەوەڕا خەنجەریان لێدابوو و تۆڵەی لێئەستاندنەوە. هەروەها ئەم هێزە تەواو مەشق پێنەكراوانەی كە دەوڵەت بە مەبەستی سەر پێدانەواندنی ناردبوونی سەری بێشۆڕ كردن و هەڵبڕهەڵبڕی وێخستن.

كاربەدەستانی تووڕەی ئینگلیسی هەر دوا بە دوای ئەم ڕووداوەدا, دەستیان كرد بە گلە و گازندان لە چنگ ئەم سەرۆك عێلە سەربزێو و فێڵەباز و نەحاواوەیە. ئەم باڵادەستانە زۆر جاران بە ناوی تاڵانچی و دیكتاتۆر و ویشكەسوێ دەكەوتنە تاریفاتی. ڕاپۆرتێكی دەزگای پاراستن دەڵێ: "وای دەنوێنێ كە نوێنەر و ناسێنەری ناسیۆنالیزمی كوردە. بەڵام لە ڕاستیدا دەیەوێ بۆ تالان و بڕۆ بە شێوەی ڕابردوو بەری ئاوەڵە بێ." "سێر كینان كورنوالیس"، كۆمیسێری باڵای بریتانیا لە بەغدا, قەڵس بوو و دەیگوت ئەمە كۆسپێكە كە خودی دەوڵەتی بەغدا بۆخۆی ساز كردووە: "هیچ كام لە بەڵێنەكانی جێبەجێ نەكرد و لەو سكاڵایانەی نەپرسییەوە كە هەقیان بە دەس بوو و یەربەیەركردنی هەر هەموویانی خستە دوا. ئەو گوتی: "بە چۆك داهێنانی مەلامستەفا، ماقوولتری دەكا و شەهیدێكی لێ ساز دەكا!" چونكە هێزێك یا فڕۆكەیەك بە دەستەوە نەبوو, سەرەكوەزیری ئێراق نووری سەعید كە خۆی كوردێكی لەبنەوەبڕ و فێڵەباز بوو كە لە بارگای سپای عوسمانیا پەروەردە كرابوو، لێبڕا پێك بێ. مەلامستەفا و تەواوی سەربزێوانی كورد لە ئاوریلی ١٩٤٥دا وەبەر لێخۆش بوون كەوتن. مەلامستەفا ئەم كردەیەی بردەوە سەر بێدەسەڵاتی حكوومەت.

یەكێك لە ڕەخنەگرانی ئەمریكایی كە بێلایەنانەتر لەم بارەدا دەدوێ لەگەڵ گومانی ئینگلیسییەكان سەبارەت بە نەتەوەخواز بوونی مەلامستەفادا هاودەنگ نیە. ئەو دەڵێ: "گەرچی مەلامستەفا پەیكەرەی ئازایەتی و چاونەترسی و هێز و تابشت بوو, لە هەمان كاتا كردەوەی وای لە خۆی دەنواند كە چیوا بۆ تاریف نەدەشیان: خۆ بە زل زانی، هەلپەرستی, بیر تەسكی و سەربزێوی." كەم بوون ئەو كوردانەی وەها هەستێكیان هەبوو. بە پێچەوانە, مەلامستەفا ئەوانی وە قلە دێنا. موحسین دزەیی كە تەواوی سەردەمی هەڵدانی بۆ خزمەتی بارزانی تەرخان كردووە, باسی وە قلە هاتنێكی سەیر دەكا, ئەو دەمەی كە لە ساڵی ١٩٤٣دا خۆی قوتابی بووە و بیستوویەتی كە

بارزانی لە سلێمانی دەربـاز بـووە. ئـەو دەڵـێ: "هەسـتی نەتەوایـەتی زۆر تونـد بـوو, تەنانەت لە نێو ئێمەی قوتابیدا." نزیك ساڵێك دواتر, لە نێوان کۆزیلـەی دە دەوازدە کەس حەرەسی خۆیا کە لـە چەکاندا ڕەش هەڵگەرابوون و برنووی چێکۆسـلۆواکییان کردبووە شان و جامانەی سووری تایبەتی بارزانییان لەسەر نـابوو, پێـی نایـە هـەولێر. دزەیی دەڵێ: "ئێمە هەموومان بۆ دیتنی لە قوتابـخانە دەرپـەڕین، مرۆیـەکی چوارشـانە نەبوو, بەڵام لەبەر چاوی ئێمە لەو جلوبەرگـە کوردییـەدا کێوێـك بـوو." وەچـەیەك دواتر یەکێك لە هاوڕێیانی داهاتووی دێتەوە یادی: بۆ هەوەڵ جار کە مەلامستەفام بینی بەهار بوو، بارزانی بە سـواری ئەسـپێکی شـێ، لـە پێـشەوەی ئاپۆرایـەکی شـکۆداری پارێزەرانی، لە مەزرایەکی گوڵە بەڕۆژەوە دەرکەوت و من دڵم وە کوتەکوت کەوت.

لــە ئــووتی **١٩٤٥**دا, ڕاســت ئەودەمــەی شــەڕی دووهــەمی جیهــانی بڕایــەوە, مەلامستەفا دیسانەوە ڕاپەڕی و سەرهەڵدانی گشتیی ڕاگەیاند. بـەڵام پـاش ئـەوەی لـە سەرەتاوە هێندێکی سەرکەوتن لە شەڕ لەتەك هێزە بـێ ئەزموونـەکانی دەوڵەتیـدا وە دەس هێنا, وەزیری نێوخۆی ئێراق بـە وریـایی پـووڵێکی زۆری بـە سـەر دوژمنانیـدا دابەش کرد، ئەوانیش کەیفساز بەوەی کە بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ کۆنەخەنیمی خۆیان پـووڵ و چـەکی بەلێـشاویان وەرگرتـووە, وە خـۆ کـەوتن و هێنـدەی پێنەچـوو کـە بارزانییەکان بە ناچاری ڕەویـن و بـارزانی لــە نێوەڕاسـتەکانی ئۆکتـۆبردا بـە خـۆی و دەهەزار کەسێکەوە, کە سـێیەکیان شـەڕکەر بـوون و هەمووشـیان بـارزانی نـەبوون سنووری ئێرانی هەڵبژارد. پەڕینەوە لە کەوشەن بە سـانی بـوو: سـنوور ئـاوەڵا بـوو و بارزانی و جەماوەرەکەی لــە لایـەن نەتـەوەخوازانی کـوردی ئێـران و دەوڵــەتی تـازە دامەزراوی مەهابادەوە پێشوازییان لـێکرا. هـیچ هێزێکـی ئێرانـی بـەری لـــێنەگرتن, چـونکە زۆربـەی خـاکی کوردسـتان بـوو بـە ناوچـەی لەمپـەری نێـوان هێزەکـانی داگیرکەری سۆڤیەت و ئینگلیس. پێـشینەی هەنتەشـی سـپای سـوور لـە وێنـدەرێ و نـەبوونی دەزگـای دەوڵــەتی ناوەنـدی لــە ناوچـەدا، دەگـەڕاوە سـاڵی **١٩٤١**, کـە ئینگلستان و یەکێتی سۆڤیەت لە ترسی مەیل و ئیشتیای ئەلـمانخوازانـــەی ڕەزاشـــا, دەستیان بەسەر ئێراندا گرت و ئەویان لە پاشایەتی خست و بەرەو تاراوگەیان ڕەتانـد.

ئەم دوو دەوڵەتە هەر بۆ خۆ پاراستن لـە تێکهەڵچوونی چاوەڕوان نەکراو, ناوچەیەکی لـەمپەریان لـە نێوان هێزەکانیاندا دیاری کرد. هەرتك دەوڵـەت زۆر بەگەرمە سـەرقاڵی ناردنی چەك‌وچۆڵ و تەقەمەنی لـە لایەن دەوڵـەتانی هاوپەیـمانەوە بـوون لـە کەنـداوی فارس‌ڕا – بە خاکی کوردستانا – بۆ سنووری یەکێتی سۆڤیەت. یـەکێتی سـۆڤیەت بـە باری نەبوونی چەك و تەقەمەنی‌دا کەوتبووە تەنگەژە.

کوردەکانی ئێران و سـۆڤیەت دەرفـەتیان لـەم بۆشـایی دەسـەڵاتە هێنـا. کـوردان هەلێکی مەزنیان وەچنگ هێنابوو و ئەوەتەی دەوڵەتی ئێـران, لـە ١٨٧٨دا میرنـشینی ئەردەلانی تێدا بردبوو, هەڵکەوتی وایان بـە خـۆوە نـەدیبوو. ئـەم ژێنێراڵـە ڕووسـەی لەسەر سنوور دیداریان لـە گـەلاّ کردبـوو, هێزەکـانی بـارزانی وەبـەر دەسـتی قـازی مـحەمـمەد نا. قازی مـحەمـمەد مەلایەکی پەنـجا ساڵانە و زۆر لەبەر چاوان بـەڕێز و قازیی شاری مەهاباد. قازی بـە یارمـەتی ڕووسـان کۆمـارێکی بـە سـەرۆکایەتی خـۆی دامەزراند کە پاشان مەنشوور بوو بە "کۆماری مەهاباد". قازی لە بنەماڵـەیەکی چاوناس و پیـاوێکی بەقورسـاغ و خۆشەویـست و بـە کـردەوە حـاکمی ناوچـە بـوو. هـاتنی بارزانییەکان بۆ ئەو نیعمەتێکی خودادا و چاوەڕوان نەکراو بوو، چونکە هەتا ئـەو دەم سپای نەبوو و تەنیا هێزی هیوای وەفاداریی تەواوی خەڵکی مەهاباد و هێنـدێك کەسـی نێو عێـل و عەشـیرەتان بـوو. بارزانییـەکان کـە چـازانی شـەڕی چـیا بـوون, هێزێکـی زەبروەشێنی بزۆکیان نایە بەردەستی.

کۆماری مەهاباد وێنەیەکی کاڵـەوەبووی کۆماری خودموختاری ئازەربایـجان بـوو کە لایـەنگرانی سـۆڤیەت بـە یارمـەتی سـپای سـوور لـە دێـسامبری ١٩٤٤دا دوای داگیرکرانی تەورێز, دایانـمەزراندبوو. قازی مـحەمـمەد بە نـاوی حیزبـی دێمـوکراتی کوردستان، کە لـە شازدەی ئووتی ١٩٤٥دا بە ئامـاژەی ڕووسان پێکهات، بە نابـەدڵی کەوتە شوێن ئازەربایـجان و لـە ٢٢ی ژانویـەی ١٩٤٦دا لـە مەیـدانی "چوارچـرا"ی مەهاباد دامەزرانی کۆماری ڕاگەیاند. (چوارچرا مەیـدانێك بـوو کـە لـەوێ تـەنیا دوو

شەقامی قیلەتاو کراوی شار وێکدەکەوتنەوە.)[1] قازی محەممەد لەبەر چاوی ئەو جەماوەرەی کە وا لە مەیدانەکەدا کۆببوونەوە و بریتی بوون لە سەرۆك عەشیرەت و کاربەدەستانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و سێ کەس لە ئەفسەرانی سۆڤیەت و مەلامستەفا بارزانی، ئاڵای کوردستانی هەڵدا: سێ ئەفسەرەکەی سۆڤیەت ڕەشاش بە دەس لە قەراخ جەماوەرەکە لە جیپێکدا دانیشتبوون. پاشان بارزانی بە جلوبەرگی ژێنێراڵییەوە بە دابی ڕووسان — بە جووتێك چەکمەی ملدرێژ و سەرشانەی شەق و ڕەقەوە — هاتە نێو جەماوەر.

هەم دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان و هەم ڕاگەیاندنی دەوڵەتی کورد، ئاکامی سەفەرێکی باکۆیە بوو کە لە سێپتامبری ١٩٤٥دا ڕووسەکان بۆ قازی محەممەد و سەرۆك عەشیرەکانیان ڕێکخستبوو. باوباوێنی ئیستالین بۆ خاتری دابڕینی باکووری ڕۆژاوای ئێران و خستنە سەر خاکی سۆڤیەت بوو و کوردانیش دەکەوتنە جەغزی ئەم بیرە. لە باکۆ بەڵێنی پووڵ و چاپخانەیەك و چەکی قورس و وەرگرتنی خوێندکاریان لە خوێندگەی سپادا پێدان. حیزبی دێموکرات بە ڕواڵەت خوازیاری "خودموختاری" بوو لە چوارچێوەی وڵاتی ئێراندا نەك سەربەخۆیی و تاکوو ئێستاش سەبارەت بە ئامانجی کۆمار، لەسەر وە دەس هێنانی سەربەخۆیی تەواو، دووشکن. ئاڵای کۆمار، سوور و سپی و سەوز و سەرنخوون کراوی ئاڵای ئێران بوو، هەر دەتگوت کوردان نەیانتوانیبوو جیا بوونەوە لە ئێران بە خۆیان بسەلمێنن. بەڵام ئەم وردەکارییانە بۆ دەوڵەتی لاوازی ئێران و دۆستە ئینگلیسی و ئەمریکایییەکانی لەو دەمدا ئەشتەکی وا نەبوو سەرنج ڕابکێشێ. محەممەدڕەزا شای لاو و بێئەزموون کە لە جێی باوکی لەسەر تەختی تاوس پاڵی دابۆوە دەیزانی کە کورد و بلووچ و ئازەربایجانی و تورکان و عەرەب وێکرا دەبنە نیوەی جەماوەری وڵات و تەنانەت بوونی خودموختارییەکی نە هێندەش دەبێتە هەڕەشەیەکی مەترسیدار بۆ دەسەڵاتی ناوەندیی. هاوپەیمانان لە بەشداربوونی کوردان لە نەخشەکانی سۆڤیەتا

١– مەهاباد ئەوێ دەمێ شەقامی قیلەتاوکراوی نەبوو.

گەلـێ دڵپەرۆش بوون. ئەم ڕەوتە خێرا دەبوو بە دەسپێكی گێـرە و كێـشەی "شـەڕی سارد".

ڕووسەكان هەر لـە هەوڵەوە تێكەڵایەتی لـەگەڵ سەرۆك عێلانی خۆپارێزی كـورد و كەسانێكی وەك قازی مـحەمـــمەدیان پـێ باشــتر بـوو لــە تێكـەوتن و پێوەنـد لـەتـەك ئەنـدامانی ڕێكخراوەكـانی حیزبـی دێمـوكراتی كوردسـتان كـە بریتـی بـوون لــە نەتەوەپەروەرانی چاوناس و [كۆنە ئەندامانی] كۆمەڵەی ژیانی كـورد و چـەند كەسـی كومۆنیست و نوێنەرانی خۆجێیی حیزبی نەهێنی كوردەكـانی ئێـراق بـە نـاوی هیـوا.) كۆمەڵە كـە ڕێكخراوەیـەكی نـەهێنی بـوو و لــە سـاڵی **١٩٤٢**دا دامـەزرابوو، هـەر خێرایەكی پەلوپۆی هاویشت و لكی لــە هـەولێر, كـەركوك، ڕەوانـدز، شـەقڵاوا و سلێمانی و هەروەها لـە سووریا و توركیا دانا. سۆڤیەتەكان كە بە دڕدۆنگی دەیانڕوانییە شــێوەی جووڵانــەوە ئازادیـــخوازانەكەی, پێـداگر بــوون قــازی مـحەمـــمەد كــە كەسـایەتییەكی بەدەسـەڵات، بـەڵام خـاوەن ڕاوێـژی نـەرم و نیـان بـوو، وەك ئەنـدام وەربگرێ. قازی مـحەمـمەد لـە ئاوریلی **١٩٤٥**دا بوو بە كۆمەڵە.

دەسەڵاتی كۆمار قەت پتر لـە سێیەكی ناوچە كوردنـشینەكانی ئێرانـی نەگرتـەوە و سنووری لـە شێست میل ئەولا تری مەهاباد وێوە نەچوو كە خـۆی ناوچـەی لـەمپـەری هێزەكانی یەكێتی سۆڤیەت بوو. بەڵام بۆ تەواوی كوردەكانی وڵات، بەتایبـەت لاوانـی نارازی كە بە تێكشكانی حیزبەكانی پێشوو سەرشكستە ببوون, وەك ئاسنڕفێنێـــــــك وابوو. لێژنەكانی نوێنەرایەتی كوردان سووریا و توركیا و ئێراق بەگــەرمی پێـشوازییان لــێكرا. حكوومەتی مەهاباد سەرەڕای پشتگیری بە ئاشكرای ڕووسان – بە پێچەوانەی حكوومەتی ئازەربایـجان كە دەكەوتە قـۆڵی بـاكووری و حكوومـەتێكی سـەركوتكەر بوو– بە شـێوەیەكی تـەواو بەرچـاو ئـازاد و كـراوە بـوو. لــە هـیچ شـوێنێ ڕاهێـانی ماركسیستی، پۆلیسی نـەهێنی و دابەشـینی زەوی‌ـوزار بـە شـێوەیەكی پتـەو و پتـوون نەدەهاتە بەرچاوان. لـە پیت و بەرەكەتی چاپـخانەیەكی كە سۆڤیەتان بەڵێنییان دابـوو و سپای سوور وێیدان, چەند كتێبی خوێندن، ڕۆژنامەیەك, مانگنامەیەكی سیاسـی و دوو گۆڤاری ئەدەبی بڵاو كرانەوە. كۆماری مەهاباد لـە سەردەمی ژینی كورتی خۆیا هیوادار

بوو بتوانێ وەك "ناوەندی فەرهەنگ و جووڵانەوەی نەتەوایەتی کورد" لەگەڵ دەمیشق و سلێمانی بەزێنە بکا.

بەڵام هەر کە دۆستانی سۆڤیەتی سەردەمانی خۆشی, پشتیان لێ کردەوە تەمەنی کۆماری مەهاباد بڕایەوە. تەوژمی بێ وچانی بریتانیا و بەتایبەت ئەمریکا ئیستالینی ناچار کرد کە ڕێز بۆ بەڵێنەکانی دەورانی شەڕ دابنێ و لە مانگی مەی ١٩٤٦دا کۆتایی بە هەنتەشی سیاسی خۆی بێنێ. بەڵێنی ئێران لەسەر دانی ئیمتیازی نەوتی باکوور، تالآیی دەرکەوتنی سپای سووری لە ئێران لە زاری ڕووسان سڕیوە, هەر ئەم بەڵێنەی دانی ئیمتیازی نەوتە دنەدەرێکی تەواو بوو کە سۆڤیەتەکان ئازەربایجانی و کوردانی ژێر دالدەیان بەرەڵڵا کەن. (هەر کە ڕووسان خاکی ئێرانیان چۆل کرد، ئێران کەوتەخۆ بە مەبەستی دۆزینەوەی بیانوویەك و تێكدانەوەی پێکهاتنەکە.) کوردەکان و ئێرانییەکان زوو تێگەیشتن کە تازە سپای سوور ناگەڕێتەوە. هەر کە ئەمەشیان زانی، کۆماری مەهاباد وەکوو میوەیەکی گەیشتوو وەری. کوردان کە وەك ڕێسایەکی کۆن بە دڕدۆنگی دەڕواننە هەموو حکوومەتان لە حاڵی بوونی ئەم مەبەستەشدا تێمان و نەیانزانی کە ئەمجار کوردانی هاوڕەگەزیان حکوومەتیان بەسەردا دەکەن و وا باشە پشتیوانییان لێ بکەن؛ لە بری ئەم کارە خۆیان لە قازی محەممەد کەنار دا، چونکە تێکەڵایەتی ئەو لەگەڵ ڕووسان وە بیرهێنەوەی کوشت و کوشتار و تاڵانێك بوو کە سپای ڕووسی خونکاری لە سەردەمی شەڕی یەکەمی جیهانیدا لە کوردستان پێیهەستابوو.

قازی محەممەد کە بەرەوڕووی سپای کەڵتە کراوی ئێران بوو بە ناچاری و لەوپەڕی تێماویدا دەسی یارمەتی بۆ لای سەرۆك عێل و عەشیرەتان درێژ کرد. زۆربەی ئەم سەرۆکانە کەسانێکی بێ بەرویشت و پووچەکە و ئاژاوەگێڕ بوون, جگە لە هێزەکانی بارزانی, تەنیا یەکێك لە عەشیرەکانی دەوروبەری مەهاباد و قۆڵێك لە عێلێکی تر پێی وەفادار مانەوە. قازی محەممەد چەند جاران بۆ سەرکوتی دژایەتی ئاشکرای عەشیرەتان و شەڕ لەگەڵ ئازەرییەکان و سپای ئێران, بارزانی دابوونە بەرەوە. ئەو تانك و تۆپ و ڕەشاش و چەكوچۆڵ و کەرەسانەی سۆڤیەتەکان بەڵێنییان

دابوو, قەت نەدیتران. قازی محەممەد ئاستی دەزگای دەوڵەتەکەی بەرەژێر برد و پلەی خۆی وەك ڕێبەری حیزبی دێموکراتی کوردستان هێنایە خوار و وەزیرەکان بوون بە سەرۆکی یانەکان و قازی بێبڕانەوە لای دیدارکەرانی پێداگر بوو کە ئامانجی هەوەڵ و ئاخری ئەو خودموختارییە.

ئەو هەوڵی دا بە کاربەدەستانی بەرپرسی ئێران بسەلمێنێ کە بیکەنە پارێزگاری پارێزگایەکی تازە, پارێزگایەکی بەربلاو, کە لە سنووری سۆڤیەت هەتا خوارووی کرمەشانی دەگرتەوە, بە هێندێك دەسەلاتی خودموختاری نێوخۆوە. بەلام ئەم گەلالەیە نەیگرت. لە مانگی مەیدا, دروست ئەو کاتەی هێزکانی سۆڤیەت خەریکی کشانەوە بوون، تێكهەڵچوونی تاكوتەرا ڕوویان دا. لە بەرەی نێوخۆدا, سەودا و مامەڵە لەگەڵ شوێنەکانی دیکەی ئێران دابڕابوو؛ تەنیا بەرهەمی لە بڕەوی ناوچە کە تووتن بوو, نەفرۆشرابوو و ڕوخساری خەڵك تۆزی خەمی لەسەر نیشتبوو. خورد و خۆراك لە کەمێی دابوو، زیاتر لەبەر وەی کە هێزەکانی بارزانیش – کە بە درێژایی ماوەی مانەوەیان "خانەخوێیان" وەڕەز کردبوو – دەبوو تەسەل بکرێن. بارزانی خۆی بڕوایەکی وای بە خانەخوێ نەبوو. زۆر دواتر بە خراپە باسی قازی محەممەدی دەکرد و بە ناوی پیاوێکی کە ئامانجی "ئاخنینی گیرفانی خۆی" و خاوەن کردەوەی غەیانەتکارانەی "نادیار" بوو، تاوانبار دەکرد. گوناهباری دەکرد و دەیگوت بازەرگانێتی بە کوردستانەوە دەکرد, ئەگەرچی پێشی لێدەنا کە هێزەکانی ١٢٥٠ تفەنگ و ٣٠ڕەشاشیان لێوەرگرتووە.

لە ١٠ی دێسامبری ١٩٤٦دا هێزەکانی ئێرانی پەلاماری دەرەیەکی گرینگیان دا کە بە دەس دێموکراتەکانی ئازەربایجانەوە بوو؛ دیارە پاش شەو و ڕۆژێك خۆڕاگری، تێكشکان و بەم شکانە کۆماری ئازەربایجان هەرەسی هێنا و ڕووخا. قازی محەممەدیش لەڕێوە بۆ پێمل بوون ڕەزامەندی دەربڕی. ئەو بە پێچەوانەی ڕێبەرانی ئازەربایجان کە ڕایان کردە سۆڤیەت لە مەهاباد مایەوە و تاوانی کردەی خۆی وە ئەستۆ گرت. ئەو بە پێچەوانەی ڕێسای کۆنی کوردان وە دەس نەهات و بێ

ئەملاوئەولا دەستی بەردانەوە و زۆر دواتر لەم بابەتەوە بە توندی کەوتە بەر لۆمە و لەقەمی نیشتمانپەروەرانی لاوی کورد. ئەو تەنانەت لە ٢٧ی دێسامبردا، بێ ئەوەی فیشەکێك بێتە تەقین, پێشوازی لە هێزەکانی سپای ئێران کرد. بۆ دوو ڕۆژ دواتر گیرا. قازی و [سەدرولئیسلام]ی برای و [حەمەحوسێنخان]ی ئامۆزای لە سەعات سێی بەرەبەیانی ڕۆژی ٣١ی مارسی ١٩٤٧دا لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد لە سێدارە دران. تاقمێکی تریش لە شارەکانی کوردستان ئیعدام کران. بەمجۆرە تەنیا ولاتی سەربەخۆی کوردی سەدەی بیستەم لە بێ پەڕی.

بارزانی هەر بەڕاستی ئەم پلە ژێنێراڵییەی قازی محەممەد پێی بەخشیبوو هەقی خۆی بوو. بە تێپەڕینی هەر ڕۆژ و مانگێ، کۆمار پتر لە جاران بە هێزەکانی ئەو پشتئەستوورتر دەبوو, چونکە پشتیوانی عێلە بێ بەروپشتەکانی کوردی خودی مەهاباد هەر ڕووی لە کەمی بوو. کێشە و کۆسپی قازی محەممەد وێنەیەکی کۆنی گرێ و کۆسپی ڕووناکبیرێکی سیاسی شارستانییە کە لەگەڵ هێزەکانی عەشیرەتی بەرەوڕوویە کە سەریان لە کاروباری سیاسی دەرناچێ و چ ڕێزێك بۆ ڕێبەرانی سیاسی و هەڵوێستەکانیان دانانێن. زۆربەی ئەم هۆز و عەشیرەتە کوردانەی ئێران کە وەفاداری کۆمار بوون خێرا بایان داوە و کەوتنەوە سەر ڕێوشوێنی پێشوویان: ڕووت کردنی ڕێبواران و دادۆشینی جووتیاران.

بارزانی قەت هەستی بە چاوی سووکەوە ڕوانیی خۆی سەبارەت بە کوردەکانی ئێران نەشاردەوە و هەر ئەمەش بوو بە هۆی نێوانگرژی چەندین و چەند ساڵەی لەتەك کوردەکانی ئێران. وا دیار بوو ئەو پشووی لەسەر مەترسی پاڵوێدانی کوردانی وە هێزێکی غەوارەوە نەخواردەوە و سەرنجی نەدایە پەندێکی ڕوون و ئاشکرا کە کۆماری مەهاباد دابوویە دەس، بەڵکوو ئەزموونی مەهاباد وای لێکرد کە ئەم تین و گوڕەی تێدا بەهێز بێ کە لە تەواوی کوردان بخوازێ بێ ئەملاوئەولا ڕێبەرایەتی ئەو قبووڵ کەن. ئەم بەندیوارییەی کە زۆر دواتر لەتەك شای ئێران لێکی گرێ دا لەسەر کەوڵی کوردەکانی ئێران بوو. ئەو زۆرجار و کەرەتان ئەم مەبەستەی ڕوون کردەوە کە خەباتی کوردەکانی ئێراق گرینگایەتی یەکەمی هەیە. بارزانی قەت لەسەر ئەم

بڕوایەی کە کوردەکانی ئێران – هەروەتر کوردەکانی سووریا و تورکیا – دەبێ ئـاوات و ئامانـجیان فیدای ئاوات و ئامانـجی وی بکەن، دووشك و دوودڵ نەبوو.

لـە ساڵی ١٩٦٨دا کاتێك دەستەیەك لـە کوردەکانی ئێران بە پێچەوانەی پێـداگری و فەرمانی وی جووڵانەوەیەکیان خستە گەڕ, بارزانی یەکێك لــە ڕێبــەرانیانی بــە نـاوی سولـەیـمان مـوعینی, کـە پـەنای بردبـووە ئێـراق، کوشـت و تەرمەکەشـی داوە دەس حکوومەتی شا و ئەوانیش بە شارەکانی کوردستاندا گێڕایان. لانیکەم ٤٣ کەسی تـر لە ئەندامانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کـە لــە مابـەینی سـاڵانی ١٩٦١ تـا ١٩٧٥ لـە [کوردستانی] ئێراق ماتەیان هەڵگرتبوو بە دەستووری بارزانی کـوژران یـام گـیران و درانــەوە بــە حکوومــەتی ئێــران. کاتێـك بـارزانی نیـازی بــە یارمــەتی بـوو, کوردەکانی ئێران لەوە لاوازتر و تووڕەتر بوون کـە قازانــجێکان لــێ‌هەڵوەرێ. جـا ناکۆکی نێوان کوردەکانی ئێراق و ئێران و تورکیا هەروا بـەردەوام مایـەوە. وەچـەیەك دواتر کوردەکانی ئێراق کە بـە گـشتی بـۆ دەس ڕاگەیـشتن وە دنیـای دەرەوە پاڵیـان وە تورکیا دابوو, کاریان گەیشتە جێیەك بە چەك بەرەورووی برا کوردەکانی تورکیایان ببنەوە, کە لایان وابوو خەباتی ئەوان گرینگایەتی پتری هەیە.

دەبێ بە قازانـجی بارزانیش ئەمە لـە یاد نەکەین و بیڵێین کە تەنانــەت پـاش ئــەوەی عێل و عەشیرەتەکانی مەهاباد پشتیان لـە قازی مـحەمـمەد کردەوە, ئەو هەروا دەرهەق بە کۆماری مەهاباد وەفادار مایـەوە. بـەڵام جگـە لــەوەش چـارەیەکی نـەبوو، چـونکە شــوێنێکی نــەبوو ڕووی تێکــا. جارێکیــان گــوتی: "کــوردان بــە دەس ســپای ئێــران تێ‌نەشکان، بەڵکوو ئەمە یەکێتی سۆڤیەت بوو کـە لــە بەرامبــەر ئــەمریکا و بریتانیـای گەورەدا تێك‌شکا." چەند ڕۆژ پاش هەرەسی کۆماری مەهاباد بـە گـوێرەی لــێ‌خۆش بوون و دەستەبەرێتی حکوومەت چووە تاران و پـتر لــە مانگێـك مایـەوە. لــەم نێـوەدا هــەوڵی دا بــەرگروانی بریتانیـا وە دەس بێنــێ هــەتا وەگەڕێتــەوە بـارزان یـا ئەیالـەتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکا مافی پەنابـەری وێ بـدا, بـەڵام سـەرکەوتنێکی لــەم کـارەدا وە دەس نەهێنا. شا پێشنیاری کـرد کـە بارزانییــەکان لــە هەمــەدان، هەڵکـەوتوو لــە

باکووری ڕۆژاوای ئێران نیشتەجێ بن. بەڵام هەمەدان لــە بارزانــەوە زۆر دوور بــوو و مەلامستەفا بەڕاستی دەیزانی کە شا دەیەوێ ئەو و هاوڕێیانی "وەخۆی خا".

بەڵام مەلامستەفا وای نواند کە ئەم پێشنیارەی ڕەت نەکردۆتەوە و تەنانەت واشــی نواند کە سەڵــماندوویەتی. لە ڕاستیدا دەرفەتی لەم هەلــە دێنــا: لــەم زســتانەدا کــە بەفرێکی قورس تەواوی وڵاتی داگرتبوو، بارزانییەکان لە "نەغەدە" هەلیان بە خەنیمەت دەزانی. ئێستا خۆیان بە باشترین چەكوچۆڵ و جبەخانەی کۆمار تەیار کردبوو: ٣٠٠٠ تفەنگ، ١٢٠ ڕەشاش و دوو تۆپی گەورە[1] و هێندێکیان نارنــجۆك پێبوو. سەرەنــجام کاسەی سەبر و دان بەخۆ داگرتنی سپای ئێــران کــەلاوی کــرد و ســپا بــە ڕاکێــشانی هاوکاری چەکدارانی ئەم عێل و عەشیرانەی کە تا ئێستا لەگەڵ مەلامستەفا یەك بــوون و بە دانی بەڵێنی لێبوردن, کەوتە شوێن بارزانی. بارزانییەکان لەم پاشەکشە ئازایانــەی خۆیاندا کە تەقە و لێكدانیشی بــە دواوە بــوو و لــە ١١ی مارســەوە دەســتی پێکــرد "نیشانیان دا کە دوژمنێکی وریا و لەبنەوەبڕ و فێڵەبازن. لە هەڵومــەرج و بــارودۆخی خۆیــا ئاشــنا بــوون و لــە شــوێنێکی کــە بــە پێویــستیان دەزانــی شــەڕیان دەکــرد و هەروەختایەکی پێیانخۆش با شەڕیان بە ئەستۆی دوژمندا دەبـــڕی." لـــەم شـــەڕ و تێكهەڵچوونانەی مەگین بە هەڵکەوت، دەنا هەموو ڕۆژێ بێ نێوبڕ دەقەومان, کوردان زۆر زیاتر لەوەی خۆیان کوژراو و برینداریان لــێدەکەوتەوە, کەلاکیان دەخستە ســەر دەستی سپای ئێران. بەڵام بۆردومانی پەیتاپەیتای دە دوازدە فڕۆکــەی کــۆن و تــەوژمی بێوچانی هێزەکانی ئەردەکی, وردە وردە کــاری کــردە ســەر ورەی پیــاوان و ژنــان و زارۆکان. بارزانییەکان هێزەکانی خۆیان کردە چەند قۆڵ. لــە ســەرەتای ئــاوریلا شــێخ ئەحــمەد و چوار ئەفسەری ڕاکردووی سپای ئێــراق و زۆربــەی پیــاوان و خێزانــەکان لێیران بگەڕێنەوە ئێراق و چی دەبێ با ببێ. ئەم تاقمە لەسەر سنوور خویان دایە دەســتی هێزەکانی ئێراق. شێخ ئەحــمەد بــۆ مــاوەی یــازدە ســاڵان لــە بەندیــخانەدا مایــەوە و زۆربەی هاوڕێیانی بۆ خوارووی ئێراق دوورخرانەوە. مەلامــستەفا بــە بێهــوودە وریــایی

[1] – تۆپی ٧٥ی چیایی. "یۆنسی"

دابوو بە چوار ئەفسەرە ڕاکردووەکە و پێیگوتبوون کە تووشی چ چارەنووسێك دێـن، چونکە ئەوان تەمای خۆیان گرتبوو، ئەم چوار ئەفسەرە لـە سێدارە دران.

لـە ١٣ی ئاوریلا مەلامستەفا بە خۆی و ٤٩٣ کەس لە هاوڕێیانی شـەڕکەری, بـە لاڕێیەکدا کە کەمتر لـەبەر چاوان بوو, لـە کاتێکا هێزەکانی ئێرانی دەم لـەسەر پشت بـە شوێنیانەوە بوون, هەر بە شـەو گـەڕاوە ئێـراق و بـەرەو چـیا و چـۆڵی دوورەدەسـتی باکووری بارزان ئاژوای. بەڵام دوو حەوتەی تریش هەر بەڕێوە بوو, چونکە نەیتوانیبوو لێبووردنی دەوڵەتی ئێراق بۆ خۆیان دابین بکا و چاوەڕوانیی سۆز و پەنای لـە ئێرانییـان و ترکان نەبوو. هەمووی کۆ کردنەوە هەتا بۆیان شی کاتەوە کە بۆچـی تـەنیا ڕێگایـان کۆتان بەرەو سنووری سۆڤیەتە. گوتی: "شەکەت دەبن، برسی دەبن, پێخـاوس دەبـن." جا بێ ئەوەی ڕوونی کاتەوە کە کەی و لـە کوێ و چلۆن، درێژەی دا: "من ڕووسانـم دواندووە. گوتیان ڕەنگە ڕێگاتان بدرێ." وەك ئەوەی هەموو باسی دەکەن مەلامـستەفا لـەم بارەوە خۆی دایە دەس چارەنووس, چونکە چـارەیەکی تـری نـەبوو. بـارزانی لـەم پاشەکشە بیستویەك ڕۆژانەی خۆیا, لـە ٢٧ی مەیدا بۆ کورتە ماوەیەك لـە ئێراقـەوە پێی نایە تورکیا, پاشان دوو ڕۆژ دواتر سەروسۆراغی لـە ئێران پەیدا بـۆوە، لـە کاتێکـا بەرەو باکوور ملی دەنا. لـە شوێنێك دیسانەوە بۆ ماوەیەکی کەم گەڕاوە و سـەرلـەنوێ ڕووی کردە خاکی تورکیا, ئەوجار هاتەوە ئێران، لـە وەختایـەکا دوو گـوردانی ئێرانـی شوێنیان لـە دوو دەگێڕا.[1] بارزانییەکان تەنیا چەن یەستێرێکیان پێبوو کە برە کەلوپـەل و بریندارەکانیان لـێ شەتەك دابوون. بەمـجۆرە بارزانی و شەڕکەرانی چوست و ئازای تەواوی ئەم دووسەت و بیست میلـەیان بڕی, ئەویش لـە کاتێکـا بـەفر تـەواوی وڵاتـی داگرتبوو و لـە هێندێك شوێنان بارستایی لـە سێ گەز و نیوان زیاتر بوو.

ئەنارادە دۆلـەمەری [ئەمەر ئاغا دۆڵـەمەری]، یەکێك لـە حەرەسەکانی بـارزانی کـە لــە ١٩٩١یــش دا لــە خزمــەت کــوڕانی بــارزانی دابــوو, لــەم کەســانەیە کــە لــەم "پاشەکشەیە" ماوەتەوە. ئەو دەیگـوت: "مەلامـستەفا مرۆیـەکی زۆر خـاکی بـوو کـە

١– زۆر لـەوە زیاتر بوون، بڕوانە پاشکۆ. "یۆنسی"

نەیدەهێشت کەس کەلوپەلی تایبەتی خۆی بۆ هەڵبگرێ. هەمیشە گاڵتەی لەگەڵ هەموان دەکرد؛ هەمیشە هەوڵی دەدا خۆی لە ناوەندی شەڕەکاندا بێ." ئەو بە فیزێکەوە زیادی کرد: "من ئەوەندەی شەڕم کردووە هەر لەبەر خاتری مەلامستەفا بووە, نەك لەبەر کوردستان." هاوڕێیانی بارزانی بۆ ئەوەی نەکەونە بەر ویزەی دوژمنان, شەوانە ڕێی کوێستانانیان دەبڕی, کەوش و پێتاویان لە تەگەری ئوتۆمبیل چێ کردبوو. ئەم پێڵاوانە زۆر "شتی چاك بوون, چونکە چرپەیان نەدەهات." هەرچی ڕەشاشی قورس و ناقۆڵا بوون تووریان دان و تێکڕا بڕنوویان کردنە شان کە لە دەستان خۆشتر بوون و "شا" ئەوان سەردەمان کە نێوانی لەگەڵیان خۆش بوو، وێی دابوون.[٢] هەر چەکدارەی پێنسەت فیشەکی درابوویە. ئەم خەڵکە خۆڵاتییەی تووشیان وە تووشیان دەهات، ئەوەندە دەترسان کە نەیاندەوێرا پەنجکە نانێکیان بدەنێ و هەر لەبۆیە پێشمەرگەکان (بارزانییەکان) بە هەڵکەوت لە گوندان دەخەوتن، لە جیاتیان لەسەر تاشەبەرد و لە بەفرا "دەحەسانەوە". کۆسپی گەورەیان بێ ئاوی بوو(!) – "لە تەواوی ئەم ماوەدا لە توونیان گەزارەمان کێشابوو ... جلوبەرگمان شڕ و پەتوور ببوون، چونکە بۆ ئەوەی نەمانبینن زۆرتر زگەخشکەمان دەکرد." لە هێندێك شوێنان وڵات ئەوەندە هەڵەت و هەڵەمووت بوو کە "تەنانەت یەسترەکانیش دەرنەدەچوون ... ناچار دەبووین بریندارەکانمان جێ بێڵین." لە درێژەی ئەم ڕێپێوانەدا بارزانی سەرجەم ٢٨ پێشمەرگەی لە شەڕاندا کوژرا و بیست کەسێکی تریش لەبەر برینی ئەستەم و شەکەتی مردن. سێجار تێكهەڵچوونی بەگەرمە و پێنج شەش لێكدانی سووکەڵەی وەبەر هات, بەڵام هێزەکانی ئێران قەت نەیانتوانی تێکیشکێنن.

پاش چلوچوار ساڵان هۆی ئەم تێكنەشکانەم بۆ ڕوون بۆوە: لە وەختی ڕاکردنم لە چنگ هێزەکانی ئێراقی، لەسەر سنووری ئێراق و تورکیا شوێنێکیان نیشاندام کە بارزانی و چەکدارەکانی لەوێوە لە جۆبارێك پەڕیبوونەوە کە بە لووزەوی بەفراوان کەنداوکەند هەستابوو. بە ڕواڵەت هیچ شتێك ئەم حاندەی لە حاندەکانی تری

٢– ئەوێ دەمێ شا چەکی وە بارزانییەکان نەدابوو. "یۆنسی"

جۆبارەکە جیا نەدەکردەوە. ئەو جۆرەی بۆمنیـان گێـڕاوە, ئـەم ئاسـتە تـەنیا جێیـەك و دەراوێك بوو کە بە درێژایی ڕۆژەڕێیەك تووشی دەهاتی و دەکرا لێی وەپەڕێ. بـارزانی گوڵوگیا و گیانلەبەرانی ناوچەشی بە باشی دەناسی و وای ئیدیعا دەکرد کە بەڵـەدی تەواوی ئەو ڕێ و ڕەوگانەیە کە ئەسکەندەری گەورە پێیاندا چـۆتە هینـد. تەمـەنێك ئاشـنایەتی نزیکـی لـەگـەڵ زەوی یارمـەتی دا هـەتا ئەوانـەی بـە دووی‌ـدا دەگـەڕان بیانـخافڵێنێ.

هەڵبەت ئێرانییەکان هەرچۆنێك بێ ئاخرییەکەی لە ١٨ی ژوەن دا لە لێوارەکـانی ڕووباری ئاراز, کە دەبێتە کەوشەنی ئێران و ئەرمەنـستان, گەیـشتنە سـەریان. ئـەوەی چاوەڕوانی دەکردن تەرمی دوو شەڕکەران بوو کە لە پەڕینەوەی ڕووبارا خنکـابوون و هێندێك تەقەمەنی و چەند تفەنگێکی شـەق و شـڕ. بـارزانی و هاوڕێیـانی هەشـت ڕۆژ پێشتر گەیشتبوونە ٢٥ میلی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئارارات [چیای ئاگری] کە بـە بـەر چاوانەوە بوو و لووتکەی بەفرینی خۆی دەنواند. دوو کەسیان بـۆ وتـوویـژ نـاردبووە لای ڕووسان. لـە ٢٥ی ژوەندا ڕووباریان بڕی. سەردەمی دووری لە نیشتمان پـتر لـە یازدە ساڵی کێشا.

یەکێتی سۆڤیەت کوردەکانی پۆل پۆل کرد و هەر تاقمەی لـەم وڵاتـە بەرینـەدا بـۆ لایەك حەوا دا. ئەمە شێوەی جووڵانەوەی دامەزراوی ئیستالین بوو لـەگەڵ کەمینەکانی نەتەوەیی‌دا. لـە زستانی ١٩٤٩-١٩٥٠دا بارزانی بـە قبـووڵ نـەکردنی سـەرۆکایەتی دەوڵـەتی لە تاراوگەدا کـە ڕووسـان دەیانویـست وەك دەسـپێك بـۆ هەڵگیرسـانەوەی شۆڕشـی کـورد پێکی‌بێـنن, سـۆڤیەتەکانی هەڵتەزانـدەوە و تـووڕەی کـردن. ئـەم هەڵوێستەی گرتی, هەڵوێستێك نەبوو لەسەر ڕەوتی "ئیدئۆلۆژیك", بەڵکوو هەڵوێستی خۆی بوو. ئەوەندەی ڕق لە قازی مـحەمـمەد بوو کە لـەسـەر پێـداگری ڕووسـان بـۆ هەڵبژاردنی ڕەحیم [ی سەیفی قازی] ئامۆزای قازی مەزن بـۆ وەزیـری دەرەوە، تـۆرا. کردەوەی مەلامستەفا وەبەر دڵی ڕووسان نەدەکەوت. گیرا و دوورخرایەوە: لـە بـاکۆ بۆ تاشکەند و لە وێوە بۆ مەسکەو ... تەنانـەت دۆزینەوەشـی کـارێکی زۆر ئەسـتەم و مەترسیدار بوو. جەلال تاڵەبانی کە لە پێداهەڵدەرانی ئەو بوو و لێبڕابـوو کـە "بـت"ی

خۆی وەدۆزیێ, دێنێتەوە یاد کە بە فێڵ و تەڵەکە بانگێشتنامەیەکی بۆ بەشداری لە فێستیواڵی ساڵی ١٩٥٧ی لاوانی کۆمۆنیست کە لە مەسکەو بەڕێوە دەچوو, وە دەس هێنا و توانی چاوەدێرانی بخافڵێنێ و پاش هەوڵ و تێکۆشانێکی زۆر بارزانی لە یەکێك لە ئاپارتمانە بچووکەکانی مەسکەو بدۆزێتەوە. لەم چاوپێکەوتنەدا تاڵەبانی هەواڵ و وێنەکانی خاوخێزانی وێدا. پاش ئەوە, تەواوی مەودای قوتار بوونی تاڵەبانی بە وتوویژی نێوانیان دەربارەی داهاتووی کوردستان تێپەڕ بوو. تاڵەبانی ئەو کات مارکسیستێکی دیندار بوو، بەڵام خێرا لێی حاڵی بوو کە بارزانی وا نیە. (بارزانی خۆی بە ئاشکرا دەیگوت کە ئۆگریی بە مارکسیزمەوە ئەوەندە کەم بوو, کە هەر دوابەدوای ئەزموونێك خوێندنگەی حیزبی کۆمۆنیستی جێهێشتووە و لەم تاقیکارییەدا لە بیری نەبووە کە وەك بناغەدانەری وڵاتی سۆڤیەت باسی لێنین بکا و ناوی بنووسێ.)

بەڵام ئەم مەبەستە نەبوو بە هۆی ئەوە کە دەسەڵاتەکانی ڕۆژاوایی بەتایبەت ئەیالەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ناوی نەخەنە لیستەی بێبەجانەکانی یەکێتی سۆڤیەت. بۆ وێنە لە ڕاپۆرتێکی ساڵی ١٩٥١دا کە ڕاوێژکاری سەرکۆمار لە بەشی تەناهی نەتەوەییدا نووسیبووی پێداگری دەکرد کە سۆڤیەتەکان "بە دانی بەڵێنی خودموختاری، لە لایەن پیاوەکەی خۆیانەوە, بارزانی, کە هەر ئێستا لە سۆڤیەتە, سەرنجێکی تایبەتیان خستۆتە سەر کوردان. لە بەرامبەر هاوکاری کورداندا — لەگەڵ سۆڤیەت — وادەی خودموختاری دراوە." ئەم بۆچوون و لێکدانەوەیە بە دوو باراندا هەڵە بوو: بارزانی لەوەی نەتەوەخوازتر بوو کە فریوی سیستەمی سۆڤیەت بخوا و ئۆگری بێ, سەرەڕای ئەوە دابی [کۆشکی] کرێملینیش وا نەبوو کە بەڵێنی بداتە پەناگرانی, وادەیەکی وا کە دوولکی لە سەرملی دابنێ. زۆر دواتر، بارزانی بۆخاتری ئەوەی گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ڕۆژاوایی بە ناوی "مەلای سوور" باسیان دەکرد تەواو نارەحەت بوو و ئەمە نازناوێکی دووقات هەڵە بوو و خۆی بێپشوو بە دیدارکەرانی ڕۆژاوایی دەگوت: "من کۆمۆنیست نیم. بۆیە پەنام بردە ڕووسیە چارەیەکی ترم نەبوو."

پاش چەند ساڵان بۆ گوێگرانی دەگێڕایەوە کە کەیفێکی ئەوتۆی بە مانەوە لە سۆڤیەت نەهاتووە و ڕیس‌وگوریسیشی بۆ دیناوە. ڕەش‌بینان دەیانگوت بەڵێ, ئێستا کە بەختی خۆی لە بەختی ئێران و ئیسرائیل – لە دەیەی شەستا – و ئەیالەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا – پاش ۱۹۷۲ – گرێ داوە, هەر دەبێ واش بڵێ. لە ڕاستیدا زۆر پێشتر ئەو ئەم قسەیەی کردبوو. لە دەورانێکدا کە بە هۆی شەڕی ویتنامەوە ئەمریکا خەریك بوو سەخت ئابڕووی دەچوو, بە دیدارکەرانی واق ورماوی ڕۆژاوای گوتبوو کە پێی‌خۆشە کوردستان ببێتە پاریزگای پەنجاویەکەمینی ئەمریکا: وەرسووڕان لەم گەورە هێزەی شەڕی ساردەوە بو لای ئەو گەورە هێزەی تر، لە ڕاستیدا شێوەکاری ڕێبەرانی جووڵانەوە ڕزگاریدەرەکانی وڵاتانی جیهانی سێهەم بوو. هەروەها بارزانی بە ڕەوتی دەربەگیدا هەنگاوی دەنا: شتی وای بە میوانان دەتگوت کە دڵیان پێی‌خۆش بێ. تاڵەبانی دەگێڕێتەوە ڕۆژێکیان لە سەرەتای دەیەی شەستا کە بارزانی بە جوێ چاوی بە چەند هەواڵنێری غەوارە کەوتووە و ئەو دیلمانجی بووە بە ئەمریکایی‌یەکی گوتووە "پێی‌خۆشە کوردستانی ئێراق ببێتە پاریزگای پەنجاویەکەمی ئەمریکا." بە هەواڵنێرێکی ڕووسی وتووە کە "دەیەوێ شازدەهەمین کۆماری سۆڤیەت" بێ. وا دیارە بارزانی هیوادار بووە کە شەڕی سارد ناهێڵێ هەواڵنێران بیسراوەکانیان بۆ یەکتر بگێڕنەوە. سەرەڕای ئەمانە کەسانێکی کە دەیانناسی بە دڕدۆنگییەوە دەیانڕوانییە ئەم خۆ شیرن کردنانەی وا بە مەبەستی پێشکەوتی کاری شۆڕش دەیکرد و کوردستانی بە دڵاوایی بە ئەم و ئەو دەبەخشی.

جان فۆستر داڵس، وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە مابەینی ساڵەکانی ۱۹۵۲-۱۹٦۰دا، سەبارەت بە هەر ڕێبەرێکی کە خڕ و پتوون لە جەغزی هەوارگەی ڕۆژاوادا نەبوو, دووشك بوو. بەڵام هەروەك جەمال عەبدونناسر بە ڕوونی بۆ هەموانی دەرخست, ڕێبەرانی جیهانی سێهەم وایان بیر دەکردەوە کە لەم کایەدا, گەلان وەها کەوتوونە بارێکی تاڵ‌وتوون و نابارەوە کە بۆ گەیشتن بە ئامانجیان ئامادەن بە بێ هیچ ژاکانی ویژدانێك لەتەك شەیتانیشا ببنە هاوپەیمان. بارزانیش لەم ڕێسایە بەدەر نەبوو. بەڵام ئەم پیاوەش کە وا بە ئاشکرا و بە شێوەیەکی سەیر و سەمەرە دڵبەستەی ئەمریکا بوو

جارجار دەیتوانی دەقێك بە باری ڕەزامەندی سۆڤیەتا بخولقێنێ. تەنیا شوێن و ناوەندی سەرنجی کوردستان بوو، ئەگەرچی ڕەخنەگرانی لایان وابوو کە لە ڕاستیدا کوردستانی لەگەڵ عێلەکەی خۆی هەڵدەسەنگێنێ. نواندنی کەلوپەل و کانگای کوردستان, بۆ وێنە نەوتی کەرکووك، یەکێك لەم چەند تیرانە بوو کە لە تیردانی بەتاڵیدا بوون.

وا وێدەچێ کە لە ڕووسیا جگە لە فێربوونی زمانی ڕووسی کارێکی ئەوتۆی تری نەکردبوو: لەگەڵ هاوڕێیانی دوورخراوەی و میوانانی ڕووسی بەم زمانە دەدوا, بەتایبەت کاتێك نەیدەویست ئەندامانی بنەماڵە یان ئەوانەی کاری لەگەڵ دەکردن، لە باس‌وخواسەکە حاڵی بن. بەر لە خواردنەوەی مەشرووب کولێرە چەورەی بە ڕۆنی کەرەوە دەخوارد, کە خومارپەڕێنە و ئەمە شتێ بوو کە لە مەودای مانەوەی ڕووسیادا فێری ببوو. هەتا ساڵی ١٩٧٢ پەیوەندی لەگەڵ ڕووسان نەپساندەوە, لەم ساڵەدا بوو کە یەکێتی سۆڤیەت توانی پەیمانێکی ١٥ ساڵانەی دۆستایەتی و هاوکاری لەتەك دەوڵەتی بەعس ببەستێ. ئەم پەیمانە کە تا ئەو کات گەورەترین گۆدەتای کرێملین بوو لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستا, یەکێتی سۆڤیەت سووسیالیستی خستە نێو ڕەوگەی دەسەڵاتی یەکێك لە گەورەترین فرۆشەرانی نەوت و بازارێکی قەوغای بەرەورووی چەك‌وچۆڵ و ڕاوێژکارانی نیزامیی و غەیرەنیزامیی ڕووسیدا کردەوە. بەم کردەیە دەس تێکەڵ کردنی پێشووی ڕووسان و کوردانی ئێراق کێشرایە پەنا و پەسیوان. (بۆ وێنە, لە ساڵی ١٩٦٣دا یەکێتی سۆڤیەت بە ئاشکرا لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، ئەو مەبەستەی کە "بە سیاسەتی تۆوبڕکردنی" ئێراقی بەرامبەر بە کوردان ناودێر دەکرد, مەحکوومی کردبوو و بۆ هێنانە سەر کار و لابردنی حکوومەتانی جۆراوجۆر لە ئێراقا کوردی کردبوونە داردەست.) با بە قازانجی یەکێتی سۆڤیەت ئەوەشمان گوتبێ کە لە ١٩٧٤دا بە مەبەستی بەرگری کردن لە هەڵگیرسانی شەڕی نێوان ئێراق و کوردان هەوڵێکی ڕاست و ڕەوانی دا, بەڵام ئاکامێکی لێ‌نەکەوتەوە.

لەگەڵ ئەوەشا, بێشك كاتێك لە ئۆكتۆبری ١٩٥٨دا پاش ڕووخانی حكوومەتی پاشایەتی ژێر باڵی بریتانیا, یەكێتی سۆڤیەت مەلامستەفای بۆ گەڕانەوەی ئێراق دنە دا, ئامانجی ئەمە بوو كە هۆكارێكی ئاڵۆزیی بەرێتەوە وڵات. گێڕانەوەی مەلامستەفا بۆ ئێراق تەمایەك بوو كە لە شێوەی خۆیا و بەم ئاكامانەی لێیدەكەوتنەوە وەك تەمای ئەڵمانییەكان دەچوو بۆ داهاتووی شۆڕش لە سەردەمی شەڕی جیهانیی یەكەما كە "لێنین"یان لە شەمەنەفەرێكی دەركە داخراوا ناردەوە ڕووسیا.

ئێراق و كوردستان لە دەورانی دووركەوتنەوەی مەلامستەفا و حكوومەتی نووری سەعیدا – بە دەكارهێنانی ئەو دەور و دەرسانەی لە هەوێڵ عوسمانییاندا فێری ببوو – كەوتبوونە سەر ڕەوتی هێمنی و گەشە كردن. لەم چاخەدا دوو كەس لە سەركردەكانی دەزگای ناوەندیی سپا – یەك لە دوای یەك – و فەرماندەی هێزی ئاسمانیی ئێراق كورد بوون. زۆربەی كەسانی ڕیزەكانی یەكێك لەم تەنیا دوو لەشكرەی ئێراق كورد بوون, زۆربەی سەرۆك هۆز و عەشیرەتەكان لە هاوكاری لەتەك حكوومەتا ڕازی بوون؛ ئەگەریش خوازیاری خودموختاری بوون یا هەستیان دەكرد كە گەشەی پەروەردە و ڕاهێنان و تەنینەوەی دەزگای ئیداری بناغەی دەسەڵاتیان لەرزۆك و تەفروتونا دەكا، هەرچۆنێك بێ دەریانەدەبڕی. دیپلۆماتە غەوارەكان بە بێ پارێزەر دەچوونە دوورەدەسترین چیا و چۆڵی ئێراق. بەڵام گەڕانەوەی بارزانی شۆڕشێكی ڕاستەقینەی لە یەكێك لە سەخت و چڕترین ناوچەكانی جیهان هەڵگیرساند. لە ماوەی حەڤدە ساڵ پاشی ئەو, پێنج شەڕی گەورە دژی كوردان داگیرسا و سەرجەم ماڵوێرانی و خاپووركران و كوژراو و شەلوكوتێكی فرتوفراوانیان لێكەوتەوە.

لە یەكەم ڕۆژەكانی سەركەوتنا، عەبدولكەریم قاسم، ڕێبەری تازەی ئێراق كە دایكی كورد بوو، "مافی نەتەوایەتی" خەڵكی كوردی بە ڕوسمی ناسی و ئەوانی بە ناوی "شەریكانی" نێوخۆی ئێراق ناساند. لە سەردەمی حكوومەتی ئەوا ئاڵای ئێراق بە نیشانەی ئەم هاوبەشییە بە نەخشی بازنەی زەردی خۆر و بە حەوتیشكەی سوورەوە, كە دروشمی تایبەتی كوردانە, ڕازایەوە. شێخ ئەحمەد كە لە ١٩٤٧ەوە لە

بەندیخانەدا بوو و تین و گوڕی توابۆوە, ئازاد کرا: وا قاوە کە ئەو دنەی قاسمی داوە بۆ بانگهێشتنەوەی مەلامستەفا بۆ وڵات. مەسکەو بۆ ئەوەی مانەوەی دوور و درێژی لە یەکێتی سۆڤیەتا لەبەر چاوان ناچیزە بنوێنێ, مەلامستەفای نارده پراگ و لەوێشەوە بۆ قاهیرە. ئەو کوردانەی بۆ پێشوازی مەلامستەفا لە فڕگەی بەغدا کۆببوونەوە, ئێستاش باسی ئەم بە پیرەوە چوونە پڕ لە شادی و قلیوبلییە دەکەن و دەیگێڕنەوە. ماوەیەك دواتر پاپۆڕێکی سۆڤیەت لە لەنگەرگای بەسرە لەنگەری خست و هاوڕێیانی بارزانی لە "ئۆدێسا"وە گەڕانەوە وڵات.

هەر کە سەرخۆشی سەرەتای شۆڕش تەواو بوو, قاسم زانی کە خاوەنی ناوەندێکی بەهێزی دەسەڵات و سەقامگیر نیە, بۆیە هەوڵی دا بە تێکبەردانی حیزب و ڕێکخراوە ڕکەبەرەکان خۆی لەسەر دەسەڵات وەمێنێ. لە ڕاستیدا دەسەڵات لە کوڵان و شەقامان بوو. دە ساڵ شەڕ و شێواوی لە بەغدا هەر لە دەسپێکەوە کوردانی تێوەدا. قاسم هەتا ئەودەمەی لە گۆدەتایەکی خوێنیی بەعسیدا, لە فێوریەی ١٩٦٣ و لە دەفتەری کارەکەیدا کەوتە بەر دەسڕێژ، کۆششی کرد لە زنجیرە چالاکییەکی سەرەگێژەهێندا دژبەرانی خافڵگرکا. لە پانزە مانگی سەرەتای حکوومەتیدا, بارزانی بەرچاوترین هاوپەیمان و بەڕێوەبەری بیر و بڕوای بوو.

لە ١٩٥٩دا چەکدارانی عێلی بارزانی هێزێکی زەبروەشێن بوون کە دژی ئەو عێل و عەشیرەتانە کەوتنەخۆ کە وا لەگەڵ گەڵاڵەی دابەشینی زەویوزاری قاسم دژایەتییان دەکرد. (زۆربەی ئەم دەربەگانە سەرۆکی ئەم هۆز و عەشیرەتانە بوون کە لە سەردەمی حکوومەتی پاشایەتیدا لەگەڵ بارزانی شەڕیان کردبوو.) دیسان لەو ساڵەدا — ١٩٥٩ — بارزانییەکان ڕاپەڕینی نەتەوەخوازان و لایەنگرانی حوکماتی پاشایەتییان لە مووسڵ تێکشکاند و[1] وێڕای کومۆنیستەکان لە کەرکووك تورکمانەکانیان سەرکوت کرد. پاشان بارزانییەکان بە فیتی قاسم کەوتنە گیانی کومۆنیست و بەعسییەکان و ئەمانەش قەت ئەم ڕووداوەیان لە بیر نەبردەوە و لە بارزانی خۆش نەبوون. لە چاکەی

١- ڕاپەڕینی ژێنێراڵ عەبدولوهھاب شەوواف.

ئەم چالاكی و دەسبزاوتنانە قاسم لە ژانویەی ١٩٦٠دا حیزبی دێموكراتی كوردستانی پاشی دە ساڵێك بەربەست كران لە لایەن حكوومەتی پاشایەتییەوە بە گوێرەی یاسا بە ڕوسمی ناسی و ئازادی كرد. ئەمە ئەوپەڕی نێوانخۆشی قاسم و بارزانی بوو. بارزانی لەم لێكدەركردن و تۆڵەوەرگرتنەوانەی عەشیرەتیدا, سەرۆكی عێلی زێباری كوشت. قاسم كە زانی "بارزانی" یەكە دەسەڵاتداری تەنیا ڕێكخراوێكی سیاسی و یاسایی وڵاتە كە دەتوانێ هەڕەشەیەك بێ لەسەری، زۆر بە گەرمی پێشوازی كرد لە هاتنەوەی ئەم سەرۆك عەشیرانەی پێشتر بارزانی بازرەی ئێرانی كردبوون.

بۆ بارزانی, پرسی گرینگتر لە دامەزرانەوە و سەقامگیر بوونەوەی هێز و دەسەڵاتی لە باكوور, گوڵبژێر كردنی لایەنگرانی سیاسی بوو لەم ماشەرە ئاڵۆزكاوەی نەتەوەپەروەرانی شارەكیدا كە پاش دەرچوونی ئەو لە وڵات ڕێژەیان تەواو بەرەوسەر چووبوو. لە نەبوونی ئەوا زۆربەی كوردانی شارنشین تێكەڵاوی حیزبی كومۆنیست ببوون كە لقێكی تایبەتی كوردی دامەزراندبوو و قورساغ و خۆشەویستی زۆر لە حیزبی دێموكراتی كوردستان پتر بوو. ئەو حیزبەی كە بە گوێرەی پەیڕەوی نێوخۆی حیزبێكی ماركسیست – لێنینیست بوو. لە ناخی خودی حیزبی دێموكراتی كوردستانیشدا تۆوی ناكۆكی و دژایەتی داهاتوو داچێندرابوو.

برایم ئەحمەد سكرتێری گشتیی حیزب, ئەو كاتەی بارزانی لە یەكێتی سۆڤیەت بوو و جگە لە تاقمێكی كەم ئەندامی وەفادار، تێكڕا ئەویان لە بیر بردبۆوە، حیزبی زیندوو ڕاگرتبوو. برایم ئەحمەد كە مرۆیەكی مافناس بوو, ئێستا لە بەرامبەر مەلامستەفادا كە هیچ دەسەڵاتێكی بۆ خوێندەوارانی شارەكی وەبەر چاو نەدەگرت, ڕادەوەستا و پێملی هەموو خواستێكی بارزانی نەدەبوو. بارزانی بە لادانی و هێنانەوە كایەی هەمزە عەبدوڵڵا دژ كردەوەی نواند. هەمزە عەبدوڵڵا لەو كۆنە كومۆنیستانە بوو كە برایم ئەحمەد لە زەمانی بزر بوونی مەلامستەفادا لە حیزب وەدەری نابوو. بەڵام بارزانی خێرایەكی بایداوە و تفەنگچییەكانی نارده بنكەی حیزب و هەمزە عەبدوڵڵا و لایەنگرانی وەدەرنا. لێرەدا سیاسەت و كەسایەتی هەرتك دەوریان گێڕا.

هەمزە عەبدوڵلا ویستبووی لەگەڵ هۆز و عەشیرەتە خۆپارێزەکانی کورد تێکەوێ و ڕێککەوێ, چونکە دەیزانی خاوەنی ئەم هێز و دەسەڵاتەن کە نەتەوەخوازیی کورد پێویستی پێیەتی. برایم ئەحمەد مافی دەنگ و بڕوای پتری بۆ پەروەردە کراوانی شارەکی دەخواست و بارزانی سەبارەت بە یەکێتی نێوان هەمزە عەبدوڵلا و کومۆنیستان دڕدۆنگ بوو. خوێندنەوەی سەرلەنوێی ئەو قسە سارد و سووکانەی پارتی دێموکراتی کوردستان دەیخستنە پارسەنگی "ئەمپریالیزم" و "دەرەبەگخوازان" و بورژواکانی ئەوان سەردەمان, بارودۆخی ساڵانی دەیەی ١٩٥٠ بە ڕوونی دێنێتەوە بیر و سووری دەکاتەوە کە ئەم پەیامانە بۆ زۆربەی کوردان, بەتایبەت جەماوەری نەخوێندەواری چیانشین، لە ڕادەی فام و تێگەیشتنیان بەدەر بووە.

نێوانناخۆشی و گرژی بە ڕادەیەك بوو کە ئەو دەمەی وا لە سێپتامبری ١٩٦١دا لە باکوور بەگەرمە شەڕی نێوان هێزەکانی حوکمات و بارزانی دەستی پێکرد، پارتی دێموکراتی کوردستان و برایم ئەحمەد هەوڵیان دا بێلایەن وەمێنن. کوردان و دەوڵەت هەتا ١٩٧٥ هەروا شەڕیان نەبڕایەوە, مەگەر نێوە نێوە و لە ماوەدای ئاگربڕاندا. کاتێك قاسم لە دێسامبری ١٩٦١دا چالاکی پارتی دێموکراتی کوردستانی بەربەست کرد، خوایینەخوایی پارتی پێی لە کێشەکان وەردرا. ئەوکات برایم ئەحمەد و زاوای خاوەن مرخ و بەرزەفڕی – جەلال تاڵەبانی – هێزێکی جودایان لە باشوور و ڕۆژهەڵات ڕێکخست کە لە دەورووبەری سلێمانیڕا هەتا سنووری ئێرانی بە دەستەوە بوو. ئەمە یەکەم تیشکەی ناکۆکی و لێکدابڕانی ڕیزەکانی کوردان بوو، چونکە بارزانی و برایم ئەحمەد هەرکامیان تەنیا خۆیان بە ڕێبەری لێوەشاوەی جووڵانەوەی کورد دەزانی.

ئەگەرچی ئەم ڕووداوانە پڕ پیچوفلۆوچ بوون, بەڵام پرسی سەرەکی – و ساکاری – ڕەوتەکە بۆ کوردان و دوژمنانیان گۆڕانێکی بەسەر نەهاتبوو: لە ئووتی ١٩٤٦ەوە کە لقی پارتی دێموکراتی کوردستان لە ئێراق دامەزرا، ئامانجەکانی سیاسی ئاشکرای بارزانی نەگۆڕ مانەوە: کوردان خوازیاری سەربەخۆیی نەبوون و بەڵکوو کەوتبوونە شوێن دروشمی "دێموکراسی بۆ ئێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان". ئەم ویستە لەسەر

کاغەز تەواو ئاقڵانە دەهاتە بەرچاو، بەڵام ناحەزانی بارزانی لە بەغدا – یانی پاشایەتیخوازان، نەتەوەپەروەرانی عەرەب، بەعسی و کومۆنیستەکان – براوایان بە قسەکانی نەدەکرد. ئەمە لایەنی ساکار و پاککردەی ئیشەکە بوو.

بە گومانی ئەم دژبەرانە کوردان خوازیاری دابڕینی بەشێکی ئێراق بوون، ئەو بەشەی بە هەق بە هی خۆیان دەزانی (و ئەگەر توانیباشیان بەشەکانی کوردەواری ئێران و تورکیا و سووریاشیان دەخستەسەر.) جا ئەگەر لەم کارەدا سەرکەوتوو بان، بە بڕوای دژبەران بە مانای تێکچوونی بنەڕەت و هەڵوەشانی ئێراقی بارناسك بوو. ئەم بۆچوونە بە گشتیی بۆچوونێکی هەڵە نەبوو: پاش دەسپێکی شەڕ لە ١٩٦١دا زۆربەی کوردانی ئێراق هەر بەڕاستی لایان وابوو کە ئێستا هەلێکی وایان وە دەس هێناوە کە دەتوانن "پلە و بارودۆخێکی" تایبەتی بۆ خۆیان دابین بکەن, جا کە وایە ئەم پلە و بارودۆخە بۆچی سەربەخۆیی نەبێ؟ یەکێك لە یارانی نیزیکی بارزانی دەیگوت: "ئێمە تەنانەت ئەو وەختیش دەمانزانی کە ئەو بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی تێدەکۆشێ."

لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست, بەتایبەت ئەو شوێنەی کە یۆنانییەکان بە "دووچۆمان"یان ناودێر کرد، دەسەڵات هەمیشە شتێکە وەك کۆ کردنەوەی سیفران پێکەوە, ئێوە یان خاوەنی دەسەڵاتن یام نین. ئەگەر ئێوە نەتانبێ, یەکی تر هەیەتی, هەر نەبێ کەسێك لە بابەت دەسەڵاتەوە وەك ئێوە بیر دەکاتەوە. کە وایە دەسەڵات بۆ دابەشین نابێ. ئەم ڕێوشوێنە لە هیچ جێیەك بە ڕادەی ئێراقی نوێ یەکتری نەدەخوێندەوە, کە وڵاتێ بوو دەسکرد و ئینگلیسییەکان لەسەر پێوشوێنی بەرژەوەندی جۆراوجۆر تێکیان کردبۆوە و ئەویش ئەم هەرێمانە بوون کە لە سەردەمی زۆر کۆنەوە هەتا ئێستا مێژوویان لەگەڵ مێژووی زۆرەملیداتێکەڵاو بووە. چاو خشاندنێك بەسەر پەیکەرە زلحۆل و بە هەیبەتەکانی پاشایانی ئاشۆریدا لە مووزەی "لوور"ی پاریس و مووزەی "بریتانیا" لە لەندەن و مووزەی "مێترۆ پۆلیتێن"ی نیۆیۆرك بۆ لابردن و سڕینەوەی هەر شك و گومانێ لەم بارەدا کیفایەتە. جا بە هەر حاڵ هیچکام لە گەورەهێزانی سەدەی بیستەم لەسەر ئەم بڕوایە نەبوو کە پشتگیری سەربەخۆیی کوردستان بکا یا تەنانەت بۆ

پشتیوانی لە "خودموختاری" جوولە و چورتەیەکی بێ. لە خودی ڕۆژهەلاتی نێوەڕاستا لەبەر وەی ئێراق هێندێك وە پێش دراوسێکانی کەوتووە و تابشتی هەبوونی کوردانی هێناوە و ئیزنی داون جلوبەرگی کوردی بکەنە بەریان و لە فێرگە و دەزگا ئیدارییەکان و بلاڤۆك و کتێباندا بە کوردی بنووسن و بئاخێون، بە دردۆنگی و بێباوەڕی بۆیان دەڕوانی.[1]

ئەم بێ باوەڕییە ڕیشەدارە بە ڕەسمی لە پەیمانی سەعدابادا خۆی نواند کە لە ساڵی ١٩٣٧دا ئیمزاکرا و بە گوێرەی ئەو ولاتانی ئێران و ئێراق و تورکیا بەڵێنییان وابوو پێکەوە دژی کوردان بکەنەوە چالاکی. پاشان ساڵی ١٩٥٥ لە پەیمانی بەغدادا, کە دەوڵەتانی بریتانیا و ئەیالەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە ڕواڵەت لە جل و قاپێلکی بەربەرەکانی لەگەڵ کومۆنیزمدا بەسەر ولاتانی ناوچەیاندا سەپاند، ڕەنگی دایەوە. پێداهاتنەوەی ئەم ڕەوتە ساکارە و دەکرێ بلێین کە ئەم هەزارە و دوولایەی بارزانی بۆ دەرباز بوون لە ڕێوشوێنیکایەی "کۆی سیفران" دەیکردن هەر لە هەوەڵەوە تێكشکانیان لە دوو بووە. کوردان چ بەر لە بارزانی و چ پاش ئەو بە دروستی بڕوایان وابوو کە بە تەنێ حکوومەتیان بۆ ناڕووخێ، هەروەك چۆن دوڵەتیش ناتوانێ ناسیۆنالیزمی کورد بنەبڕ بکا. وێڕای ئەمانەش تەواوی ئەم حوکماتانەی یەك لە دوایییەك لە بەغدا دەهاتنە سەر دەسەلات جار لەگەڵ جار توند و تیژ و شڕ و دڕتر دەبوون و لە پیت و بەرەکەتی داهاتی نەوت کە زۆربەی لە چالاوەکانی کەرکوك هەڵدێنجرا و لە نێوەرۆکا دزی بوو لە ماڵی کوردان، ڕۆژ بە ڕۆژ تەیارتر دەبوون. پڕی سەرکەوتنەکانی بارزانی، تەنانەت ئەو کاتەی کە لە پۆپەی دەروشانەوەدا بوو و کوردان لە هەموو شوێنێ گوێیان دەدایە ئەم ڕادیۆ شەپۆل کورتە پڕ "پارازیت"ەی بە سەرکەوتنەکانی ئەوی هەڵدەگوت, قەرزداری پشتیوانی تەکۆلۆی دەرەکی بوو. ئەم کارە هەمیشە بەغدای هەڵدەگراند. مەبەستەکە زۆر سادەیە و دیسان دەکرێ بە هاسانی بارزانی سەبارەت بە وەی وا لە بەرەی شەڕا وە دەستی هێناوە لە پشت مێزی

١– ئێراق خۆی ئەم ئیزنەی نەدابوو, بۆ ئەستاندنی ئەم تۆزکاڵەش کوردان گەلێ ساڵان خەباتیان کرد. "یۆنسی"

وتوویژا دۆڕاندوویەتی, سەركۆنە بكرێ. ئەم شێوە كارە هەر لە كۆنەوە بۆتە خاڵی لاوازی كوردان. بارزانی جاری وایە ئەوەندە تامەزرۆی هەرگیفی رووخاندنی حكوومەتانی بەغدا بوو كە قەت هێندە ئۆگری بیر كردنەوە لەم بارەدا نەبوو كە بۆچی هەلومەرجی دانی خودموختاری كەمتاكورتی وەك یەكەم هەنگاو بۆ وەرگرتنی قانی بالاتر ڕەت دەكردەوە. لەگەڵ تەواوی ئەمانەشدا كاتێك لە تاراوگە گەڕایەوە هیچ كەس تەنانەت بە خەون و خەیاڵیشیدا نەدەهات كە دوژمنانی خەڵكی كورد دەس بەرن بۆ هەموو شێوەیەكی خۆفناك كە ئاخری كردیشیان. هێشتا ساڵی ١٩٦١ نەبرابۆوە كە هێزی ئاسمانیی قاسم ١٢٧٠ گوندی كوردانی وێران كرد؛ ئەمە سزادانێك بوو كە لە چوارچێوەیەكی "شیاو"دا دەهاتە ژمار.

لە خەیاڵ و فەرهەنگی بارزانیدا, واتەی "گەورە هێزان" بە مانای زەخت خستنە سەر هێندێك كرداری حوكماتان بوو. ئەو پیاوێكی شەریف بوو كە بەڵێنی خۆی دەبردە سەر و بڕوای بە وادەی دیتران دەكرد. ئەو لەسەر ڕەوتی جەغزی ئەم دنیا تایبەتەی خۆی پێی وابوو شانسی وەی هەیە كە ئەم "بڕوا" كوردییەی لای وایە كوردان لەتەك نەتەوەكانی ترا جیاوازن و – واتە عەرەب نین، فارس و ترك نین – شیاوی ئەوەن ڕەوشتی باشتریان لەگەڵ بكرێ، بپارێزێ. بەڵام دنیا بایەخەكانی خۆی گۆڕیوو و یاسای "گرشام"[١]ی دەكار دێنا و بێوچان لەسەر حیسێبی كوردان و زۆرێك لە گەلانی تر لە بایەخی ئەخلاقی كەم دەكردەوە.

یەكەم شەڕی كوردستان بە كوژرانی قاسم بە دەس بەعسییەكان لە فێوریەی ١٩٦٣دا ڕاگیرا. بەعسییەكان لەڕێوە بە كوشتن و قەلاچۆ كردنی هەزاران كۆمۆنیست بە فیتی ئەمریكا، كە كەیفی بەم دەرفەتە سازبوو هەتا گەورەترین حیزبی كۆمۆنیستی ڕۆژهەلاتی نێوەڕاست لاواز بكا، مەیل و تاسەی خۆیان سەبارەت بە نواندنی زەبروزەنگ نیشان دا. وتوویژی لێرولەوێ دەستی پێكرد. ئەم وتوویژانەش

١– تامس گرشام، پسپۆڕی دارایی، خەڵكی ئینگلستان، ١٥١٩–١٥٧٩.

هەروەك زۆرێك لە وتووێژەکانی دواتر لەسەر کێشەی کەرکووك شکستیان خوارد. ئەو دەوڵەتانەی لە بەغدا بە دوای یەکا هاتنە سەردەسەڵات، تێکڕا خواستی کوردانیان لەسەر کەرکووك و نەوتەکەی بردەوە پاش, ئەویش بە گوێرەی ئەم بەڵگەیە کە کەرکووك لە سەرەتای سەدەی بیستەما و بەر لە هەڵێنجانی نەوت لە چاڵاوەکانی, هەر لە بنەڕەتەوە شارێکی تورکماننشین بووە و جەماوەرێکی زۆریشی کورد و عەرەب لێ بوون. لە مانگی ژوەنا بەعسییەکان شەڕیان دەس پێکردەوە. ساڵح مەهدی عەمماش، وەزیری شەڕ، بە هەڕوگیفەوە دەیگوت ئەمجار سپا ئامادەیە و لە ڕاستیدا چالاکی تەنیا "ڕێپێوانێکی سادەی نیزامیی" یان "گەشت و گوزار و ڕابواردنێکی سەرچیا"یە. بەڵام سپا ڕایەکی تریش زەبری قورسی وێکەوت. لە ١٨ی نوامبری هەر ئەو ساڵەدا بەعسییەکان سەرنگوون کران و عەبدوسسەلام عارف دەسەڵاتی گرتە دەس. وتووێژێکی تر لە ١٠ی فێوریەی ١٩٦٤دا ئاگربەسێکی دیکەی لێ‌کەوتەوە.

شەڕی دووهەمی کوردستان بە دوولەت بوونی ڕیزەکانی نەتەوەخوازانی کورد کۆتایی پێ‌هات: تاقمی ئەحمەد ـ تاڵەبانی ڕایگەیاند کە قبووڵی ئاگربەس لە لایەن بارزانییەوە خەیانەت بووە بە خەڵکی کورد، ئەویش زیاتر لەبەر ئەوەی دەفتەری سیاسی کە ئەوان ئەندامی بوون تەنانەت پرسیشی پێ‌نەکراوە. بارزانی لە مانگی ژووئیەدا بە ناردنی هێز و ڕاماڵینیان لەسەر سنوور دژکردەوەی نواند و تاقمی ئەحمەد ـ تاڵەبانی لەگەڵ کۆمەڵێکی چوارهەزار کەسی پەنایان بردە بەر ئێران. دەوڵەتی ئێراق دڵنوایی کردن و گێڕانیەوە وڵات و بۆ شەڕ لەگەڵ بارزانی کێشانیە ژێر ڕکێف. ئەم ڕقەبەرایەتییە هێزی بارزانی لاواز کرد. ئیتر ئێستا بارزانی بە هێنانی ناوی تاڵەبانی، کە ڕقەبەرێکی لاو و خاوەن مرخ و لە باری نیزامییەوە هاوسەنگی خودی ئەو بوو, بە ئاشکارا هەڵدەچوو.

لە مانگی مارسی ١٩٦٥دا شەڕێکی زیاتر لە کوردستانا قەوما. عارف لە ڕووداوێکی گومان لێ‌کراوی کەوتنە خوارەوەی باڵەفڕا کوژرا و "عەبدوڕڕەحمان عارف"ی برای جێی گرتەوە. لە مانگی مەی ١٩٦٦دا ئێراقییەکان هێرشێکی قورسیان دەس پێکرد کە ئامانجی دوولەت کردنی بەرەی کوردان و قوتبڕاو کردنی بارزانی

لە کەلوپەل و کەرەسەی "لۆژێستیکی" و دابڕانی بوو لە ئێران، کە ژیانێکی خودای بە وێوە بوو. بەڵام سەرەڕای یارمەتی جاشەکانی تاڵەبانی، دیسانیش تووشی تێکشکانێکی سەرشۆڕانە هاتن. لە چیای هەندرێن کە دەڕوانێتە ڕەواندز، بارزانی گەورەترین سەرکەوتنی وە دەس هێنا و مانگێك دواتر عەبدوررەحمان بەززاز، سەرۆك وەزیری غەیرە نیزامیی ئێراق، یەکێك لە گەورەترین داواکانی کوردانی قبووڵ کرد و بە ڕوسمی دانی بە دوو تۆو بوونی نەتەوەیی ئێراقا هێنا. بەڵام سپای ئێراق بە دەسپێکی وتوویژ لەگەڵ تاڵەبانی، بەر لە داگیرانی وتوویژ لەتەك بارزانی، چەتی لەم کارە خست. بارزانی دەرهەڵبوو و وریایی دا کە "جەلال تاڵەبانی غەیانە و بێتوو ئەو بەشداری هەرچەشنە ڕێك‌کەوتنێك بێ تازە من وتوویژ لەتەك هیچ کەسێکا ناکەم." هەروەها زیادی کرد: "تاڵەبانی نۆکەری هەموو لایەکە." لایەنگرانی بارزانی هەتا ئەمڕۆش بە تاقمی تاڵەبانی دەڵێن "جاشەکانی ٦٦". هەرچۆنێك بێ, لە بری ئاشتی، لەسەر ئاگربەسێکی تر ڕێك‌کەوتن.

حیزبی بەعس لە ژووئیەی ١٩٦٨دا سەرلەنوێ هاتەوە سەر حوکم و سەددام حوسێن وەك پیاوێکی خاوەن توانای ئێراق هاتە سەر شانۆ و "ئەحمەد حەسەنولبەکر"ی سەرکۆماری لە نموود خست. بەعسییەکان لە پێشدا بۆ تێکەوتن لەگەڵ کوردان دەستیان لەسەر دەست دانا و چاوەڕوانی دەرفەت مانەوە: جارێ گیرۆدەی پاڵاوتنی ڕیزەکانی سپا بوون و هەل و دەرفەتی گەڕانەوەی سەر بارزانییان نەبوو. لە باتیان "جاشەکانی ٦٦" ببوونە دەمڕاستیان و درێژەیان بە شەڕ دەدا. کاتێك لە مانگی ئاوریلی ١٩٦٩دا شەڕ بەگەرمە دەستی پێکردەوە, سپای ئێراق تووشی وەها زەرەد و زیانێك هات کە لە ژانویەی دوای ئەوا, سەددام حوسێن بۆ وتوویژ و دیدار لەگەڵ بارزانی چووە کوردستان و لە ١١ی مارسی ١٩٧٠دا, "ئەلبەکر"ی سەرکۆمار، بەشی ئاشکرای ڕێك‌کەوتنی نێوان بارزانی و سەددام حوسێنی لە سەر ڕادیۆ خوێندەوە: ئەم ڕێك‌کەوتننامەیە هەبوونی "گەلی کورد"ی دەسەلماند؛ پێشمەرگەی دەکردنە سنووڕپارێز و مافی خوێندن بە زمانی کوردی و دەکار هێنانی ئەم زمانەی لە دەزگاکانی دەوڵەتی دا و دامەزراندنی ناوچەیەکی خودموختاری بە

ناوەندێتی شاری هەولێر قبووڵ دەکرد و بە قەرار دەبوو یەکێك لە یاریدەدەرانی سەرکۆمار کورد بێ و کوردان چەند وەزیرێکیان لە دەزگای دەوڵەتی ناوەندیدا هەبێ. کوردان هەتا ئەمڕۆش کە باس دێتە سەر چوار ساڵەی پاش ئەم ڕێککەوتنە بە ناوی سەردەمی زێڕینی ئاشتی و تەسەلی و گەشە و هەڵدانی فەرهەنگی یادی دەکەنەوە.

بەڵام دەتگوت سەرلەنوێ کوردان هەڵخەڵەتاون: بارزانی نەیتوانی دەوڵەتی ئێراق بۆ چارەسەر کردنی کێشە بنەڕەتییەکان پێمل بکا: کێشەی کەرکووك، دیاری کرانی هەرێمی خودموختار و کات و هەلومەرجی سەرژمێرییەکی ورد و باریك کە بۆ سوور بوونەوەی ئیددیعای کوردان – لەسەر کوردنشین بوونی کەرکووك – تەواو پێویست بوو، هەر وا مایەوە و بارزانی ملی دا بە ڕێککەوتننامەیەکی لێڵ و نادیار کە بۆ دیاری کردنی کەوشەنی ناوچەی خودموختار ماوەی ساڵێکی بۆ سەرژمێری دانابوو. ئەمە بەم مانایە بوو کە هەتا ڕاگەیەندرانی خودموختارییەکی خڕ و پتوون لە ماوەی چوار ساڵان دا نێوەرۆکی ئەم ڕێککەوتننامەیە جێی باوەڕ و ماکەی بەڕێوەچوون دەبوو. کوردەکانی ئێراق لەسەر ئەم خاڵە پێدادەگرن کە خۆ گنخاندن و فریو و تەفرەدانی دەوڵەت هەمووی لەسەر ئەمە ساغ ببۆوە کە سەرژمێری قەت بەڕێوە نەچێ. وێڕای ئەمەش سیاسەت و ڕەوتی "وە عەرەب گێڕان"ی ناوچە کوردنشینەکانی دەورووبەر و نێوخۆی کەرکووك و تەواوی ناوچە نەوتییەکانی بە دەستوبرد بەڕێوە دەچوو. تەواوی کرێکارانی کورد لە مەڵبەندە نەوتییەکانی کەرکووك دەرکران. توێژەرانی کورد حیسابیان کردووە کە لە ماوەی سەردەمی "تێپەڕ" یا گواستنەوەدا تەنیا لە سەتا ٧ تا ١٢ی بودجەی ئاوەدان کردنەوەی ئێراق تایبەت دراوە بە ناوچەی خودموختار و تەنیا چوار گەڵاڵەی ئاوەدان کردنەوە و گەشە پێدان لە کوردستان بەڕێوە چوون. ئیزنی خوێندکارانی کورد بۆ خوێندن لە زانکۆکانی ئێراق و وەرگیرانیان لە خوێندنگەی ئەفسەریدا زۆر لەمەش کەمتر بووە.

لە وەختایەکا وتوویژ و دانیشتنی تەکولۆ و لێرولەوێ هەر وا درێژەی هەبوو، بەغدا ڕایگەیاند کە جۆری خودموختاری بەر بیری خۆی بە شێوەیەکی یەکلایەنە لە ڕۆژی چوارەمین ساڵوەگەڕی مۆر کرانی پەیماننامەی "ی مارسی ١٩٧٠دا دەخاتە

گەڕ. بە خورد بوونەوە لەم كەش و هەوا لەرزۆك و بێمتمانەیەی بە هۆی شەڕ و پێكدادانی نێوە نێوەش هەر دەهات و خراپتر دەبوو، دەردەكەوێ كە كاسەی سەبری بەعسییان كەلاوی كردووە و تەمایان وایە بێتوو كوردان قبوولّی نەكەن – كە وێدەچوو نەشیكەن – دەس بكەنەوە بە شەڕ. بەلاّم هێندێك لە كوردان دووشكن سەبارەت بە وەی بارزانی ئەم ڕێككەوتنەی بە ڕاست و پتەو زانیبێ. (خودی بارزانی بە دەربڕینی ئەم مەبەستە كە ڕێككەوتن هەر لە بناغەوە فێلّ و فریو بووە و ئەو بەر لە ئیمزا تێیگەیوە, پتر پەلوپۆی ئەم گومانەی دا.)

یەكێك لەم كەسانەی لە نیازپاكی بارزانی دووشك بوو، "عوبەیدیللا"ی كوڕە گەورەی بوو كە هەلاّتە بەغدا و ڕایگەیاند باوكی "ناخوازێ خودموختاری وەگەڕكەوێ، تەنانەت ئەگەر كەركووك و تەواوی نەوتەكەشی بدەنێ. سەلماندنی یاسا و ڕێسای خودموختاری هەموو شتێكی لێدەستێنێتەوە، كەچی ئەو دەیەوێ خۆی هەر وا تەنیا فەرمانڕەوای كوردستان بێ." بەلاّم مەسەلەكە هەرچۆنێك بێ، دروست سێ ڕۆژ بەر لە سالّوەگەڕی ئیمزای ڕێككەوتنامەی مارس – كە ئاخرین دەرفەتی قبوولّ كردنی مەرجەكان بوو – سەددام حوسێن پێشنیاری كرد كەركووك نیوە بە نیوە دابەش بكرێ. بارزانی ئەم پێشنیارەی بردەوە پاش، كە لە یەكەم نیگادا بە ڕادەی تەواو وەك هەلّوێستێكی شیاو دەنوێنێ: پاش ئەم گشتە زولّم و زۆر و زەبروزەنگە – بۆ وێنە گێڕانی پیلانی كوشتنی بارزانی بە چەند جار – هیچ لایەك متمانەیان بە یەكدی نەمابوو و لە پێداچوونەوەدا ڕوون دەبێتەوە كە ڕێككەوتنامەی ١١ی مارس تەنیا هەل و دەرفەتێك بوو بۆ خۆ سازدانەوە و پشوو نوێ كردنەوەی هەردوولا.

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو، ڕێبەری كوردەكانی ئێران كە بە مەبەستی خستنە ژێر پرسیاری ڕێبەرایەتی بارزانی بەلّگە و بۆنەی تەواوی بە دەستەوە بوو، لەم كردەیەی بارزانی، واتە ڕەت كردنەوەی پێشنیاری سەبارەت بە كەركووك، گەلێ نارەحەت بوو. قاسملوو لەم وتانەدا كە دە سالّێك دواتر دەریبڕی، پەرۆشی و پەژارەی نواند كە ئەم ڕێككەوتننامە زۆری قازانج بۆ كوردان بووە و لە خۆوە پێملی نەبوون. ئەو لێرەدا بارزانی بە تاوانبار دەزانی. قاسملوو لای وا بوو كە ئەم تەمایەی بارزانی

هەڵەیەکی دزێوی ئاشکرا بووە، ئەویش نەك لەبەر وەی کە بەغدا یاریدەی قاسملووی دەدا. دەیگوت: "کوردەکانی ئێراق هەتا ئێرە چیان وە دەس نەهێناوە، چونکە لە سیاسەتدا پتر کەوتوونە شوێن پێی هەست هەتا ئاوەز. ئەوان یان هەموو شتێکیان دەویست یان هیچ شتێك، هەموو شتێکیان یان ڕەشی‌ڕەش دەبینی یام سپی‌سپی. هەر لە بۆیە ئەشتەکیان وەگیر نەکەوت. لە سیاسەتدا ناتوانی یا ڕەشی‌ڕەش بی یا سپی‌سپی. ئەوەی ئەمڕۆ دەڵوێ سبەی بووز ناخوا، من لام وایە دەبوو بارزانی مامەڵەی کەرکووکی قبووڵ کردبا، چونکە ئەم هەلە، خودموختارییەکەی سەقامگیر دەکرد و لە داهاتوودا دەیتوانی بۆ ئەوی تر شەڕ بکا. ئێوە بیهێننە بەرچاو، بێتوو خودموختارییەکەی هەبوایە و هێزەکانی بە دەق نەشکاوی مابانەوە, ئەو کاتەی لە ١٩٧٩دا شۆڕشی ئێران قەوما چ هەل و دەرفەتێك دەبوو بۆ کوردەکانی ئێران؟"

وە هەر حاڵ، لە ١١ی مارسی ١٩٧٤دا بەغدا ناوچەی خودموختاری ڕاگەیاند کە هێندێك زیاتر لە نیوەی ئەو ٢٩٠٠٠ میلە چوارگۆشەیە بوو کە کوردان داوایان دەکرد. کەرکووك لەم بازنەیە دەرهاوێژرا بوو. هەر لەڕێوەش شەڕ هەڵگیرسا و کەسیش واقی نەبردەوە. هۆردووی بارزانی زۆر لە خۆی خاترجەم بوو: کوردان ٤٠٠٠٠ پێشمەرگەیان لە بەرەکانی پێشەوە دامەزراند بوو کە لە لایەن ٦٠٠٠٠ چەکداری هێزی بەرگری میللییەوە پشتیوانییان لێ دەکرا. لە ناوچە دوورەدەستەکانەوە هەتا دەگاتە بەغدا، خەڵکێکی زۆریان ڕەگەڵ کەوتبوو: ٦٠ دوکتۆر، ٤٥٠٠ مامۆستای قوتابخانە، ٥٠٠٠ پۆلیس و ژاندرمە، ١٦٠ ئەندازیار و ١٠٠ ئەفسەر. لەگەڵ ئەمەشدا شەڕ گەلێ قورس و ماڵوێرانکەر بوو، ورەی تێك شکاندبوون و لە هەمان کاتا هەستی تۆڵەئەستاندنەوەی توند و تیژی لە نەتەوەپەروەرانی کوردا گڕ دابوو. هەر لەڕێوە پێشمەرگەکانی بارزانی تۆقین و بازرە بوون و لە ماوەی شەش مانگێکا ناوچەی وایان بۆ دوژمن چۆل کرد کە لە ١٩٦١ەوە بەرەو ئێرە دەسەڵاتی دەوڵەتی تێدا نەمابوو. زۆر بەر لە بارینی بەفر، ناوچەی چالاکیی نەتەوەپەروەرانی کورد کەوتبووە جەغزێکی بەرتەسك کە پاڵی وە باکووری ڕۆژاوای خاکی ئێران دەدا. ئا لێرە تۆپخانەی دوورهاوێژ و مووشەکەکانی زەوی بۆ حەوای

ئێران پشتیوانی لـێدەکردن. لە ڕاستیدا ئەوەنـدە سـەر بـە دەوڵـەتی شـا بـوون کـە دەوڵەت تەنانەت خورد و خۆراك و جگەرەی ئەمریکاییشی بـۆ دابـین دەکـردن و وای لـێهاتبوو کە ئیدی تۆو و دانەوێڵەی پێبژێوی خۆیان نەدەچاند. پاشان لە ٦ی مارسی ١٩٧٥دا شا لەپڕ یارمەتییەکانی خۆی بڕی. بارزانی قەت بـە ڕاتڵـەکانی ئـەم ڕووداوە وە خۆ نەهاتەوە. وەها ئاڵۆزکاو و پەرێشان بوو کە فەرمانی شەڕوەستانی خۆیـانی دا — تەمایەکی کە نەتەوەخوازیی کوردی لە بنج و بناوانەوە لەرزاند — ئەویش بـە گـوێرەی ئەم بەڵگەیە کە درێژەی شەڕ لەگەڵ ئێـران و ئێـراق سـەری دەگاتـەوە سـەر قەلاچـۆ کرانی گەلەکەی.

وە هەر حاڵ، پارتی دێموکراتی کوردستان ڕایگەیانـد کـە لـە درێـژەی شـەڕا دوو هەزار پێشمەرگەی کوژراوە. کوژراوی کـوردان، تەنانـەت بـە بـێ حیـسێب کردنـی خەڵکی ئاسایی، ڕەنگە زۆر لەوە پتر بووبێ. یەکێك لەو نەتەوەپەروەرانەی ئەوێ دەمێ بیست ساڵانە بووە، زۆر دواتر بە هەڵوەراندنی فرمێسك باسـی ئـەم تەمایـەی بـارزانی دەکرد: "بارزانی بۆ ئێمە چەشنێ بوو لە خوا، ئەو ئێمەی بە دنیا ناساند و چما درێـژەی بە خەبات دابا، یەکێك دەبـوو وەك لێـنین بـۆ سـۆڤیەتەکان و جـۆرج واشـینگتۆن بـۆ ئەمریکاییەکان."

ئەم ڕاتڵەکانی بیر و زەینە تەواوی ئەم کوردانەی — لە هەر چین و توێـژێك — کـە دژی دوژمنان و سەرکوتکەرانیان یەکیان گرتبوو پرزەی وێخستن و لێکیبلاو کـردن. زۆربەی ئەو کوردانەی غەیبەتی بارزانییان دەکرد — بەتایبەتی لاوان — لێیان سوور بوو کە بارزانی وای بە باش زانیوە هەرەس بـە شـۆڕش بێنـێ و ڕێبەرایـەتی نەکەوێتـە دەس کەسی تر. جارێکی تر نەتەوەپەروەرانی کورد تێكبـەربوون. دە سـاڵێك پـتر پێـچوو. هەتا توانیان ڕیزەکانی خۆیان ڕێكخەنـەوە و دیـسان دژی سـەددام حوسـێن بـچنەوە مەیدانی خەبات.

جا بەلام ژێنێراڵ بارزانی: بارزانی پاشـماوەی تەمەنی نـزم و نـەوی لـە تاراوگـەی ئێران و ئەمریکا، واتە ئەم دوو وڵاتەی خەیانەتیان پێکردبوو، ڕابوارد. ئەو لەم ماوەیەدا هەل و دەرفەتێکی چاکی هـەبوو هـەتا نـەك تـەنیا بـیر لـە ئاقڵمەندانـە نـەبوونی ڕەت

کردنەوەی پێشنیاری سەددام بۆ دابەشینی کەرکووك بکاتەوە، بەڵکوو دەکرا نەفامانە بوونی بڕوا و متمانە بەم غەوارانەی وەها تەمایەکیان پێگرت، وەرداتەوە. وەها پاڵویدان و متمانەیەك باوێکی لەمێژینە بوو, ڕەوتێکی دوور و درێژ کە دوای گەڕانەوەی لە تاراوگەی سۆڤیەت سەرەتا بە نابەدڵی و پاشان وەها بە سووك و سافیلکەیی وە شوێنی کەوتبوو کە ڕەخنەگران و وردبینان تەنانەت سەبارەت بە تێگەیشتوویی و هەستی لێكهەڵاواردن و بیروبڕوای نەتەوەخوازانەی کەوتبوونە شك و گومانانەوە.